

**A GAZDASÁGOK JÖVEDELMÉNEK
ÉS A MEZŐGAZDASÁG
ÜZEMSZERKEZETÉNEK VÁRHATÓ
VÁLTOZÁSA 2010-IG**

**Budapest
2008**

Kiadja:

az Agrárgazdasági Kutató Intézet

Főigazgató:

Udovecz Gábor

Szerkesztőbizottság:

Bognár Imre, Dorgai László, Kamarásné Hegedűs Nóra (titkár), Kapronczai István,
Kertész Róbert, Keszthelyi Szilárd, Kovács Gábor, Popp József,
Udovecz Gábor

Készült:

a Vidékfejlesztési Igazgatóság
Vállalkozáselemzési Osztályán

Szerkesztette:

Keszthelyi Szilárd
Pesti Csaba

Szerzők:

Barkaszi Levente
Keszthelyi Szilárd
Kárpáti Andrea
Kis-Csatári Eszter
Kiss András
Korondiné Dobolyi Emese
Pesti Csaba
Suga Gábor

Opponensek:

Kemény Gábor
Potori Norbert

Tartalomjegyzék

Bevezetés	5
1. Az SPS európai bevezetése – tagországi tapasztalatok.....	9
1.1. A támogatások függetlenítése és a termelés szerkezete 3 tagországban	9
1.2. A termelési érték és jövedelem alakulása az SPS bevezetése után.....	12
1.3. Az egységes gazdaságtámogatási rendszer hatása a földbérleti díjakra.....	16
2. Az SPS bevezetését megelőző modellező munka az EU-ban	21
3. Az SPS rendszer bevezetése Magyarországon.....	27
4. Jövedelem- és szerkezetváltozás vizsgálata a MICROSIM modell segítségével	29
4.1. A MICROSIM modell bemutatása	29
4.2. Csődelőrejelzés a MICROSIM modellben	33
4.3. Hipotézisek	33
4.4. A várható jövedelem alakulása az egyes üzemtípusoknál	34
4.5. A nemzeti kiegészítő támogatások függetlenítésének hatása	36
4.6. Középtávú csődelőrejelzés	37
4.7. Kiemelkedően jó üzemek 2010-ig.....	39
4.8. Csődelőrejelzés rövid távon	42
5. Termelői válaszok – kérdőíves felmérés	45
5.1. A kérdőív célja és módszere	45
5.2. A kérdőíves felmérés eredményei.....	46
Összefoglalás	59
Forrásmunkák	67
Mellékletek	71

Bevezetés

Kiadványunk arra kereste a választ, hogy a támogatási rendszer változásai, a támogatások függetlenítése a termeléstől milyen hatást gyakorolnak a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségére és a termelési szerkezetre. Mivel a támogatási rendszer hatása nem vizsgálható önmagában, függetlenül a gazdasági környezettől, a mezőgazdasági termékek piaci helyzetétől, az agrárkülkereskedelem hatásaitól, az üzemek jövedelmezőségére és a termelés szerkezetére ható tényezőket együttesen vizsgáltuk. Célunk volt, hogy megvizsgáljuk, milyen típusú gazdaságokat érintenek kedvezőtlenül a közeljövőben várható változások, és mely gazdaságok lesznek a nyertesei a várható folyamatoknak.

Az elkövetkező három év várható változásainak elemzéséhez az üzemszempon্তু megközelítést alkalmaztuk, vagyis vizsgálataink alapegysége a mezőgazdasági üzem volt, ami a hazai és uniós jogszabályok szerint a következőképpen definiálható: „*egy adott mezőgazdasági termelő által mezőgazdasági tevékenység folytatásához használt termelőegységek, különösen termőföld, állatállomány, gép, épület, berendezés összessége*”. A mezőgazdasági termelő pedig „*az a természetes személy, jogi személy, jogi személyiség nélküli gazdasági társaság, aki/amely mezőgazdasági tevékenységet folytat*” (23/2007 FVM rendelet). Az üzemszempon্তু megközelítés előnye, hogy olyan mikroökonómiai, pénzügyi-számviteli összefüggések vizsgálhatók, melyre az ágazati megközelítés nem ad lehetőséget. Hátránya, hogy még a specializált üzemsoportok (pl. hízósertés előállítók) sem rendelkeznek homogén termelési szerkezettel, tehát az egyes üzemsoportok adatai nem egyeznek meg teljesen a hozzájuk kapcsolódó ágazatok adataival.

Az eredmények szemléltetése során az üzemek adatait minden esetben csoportonként aggregáltuk. Ezeket termelési szerkezetük alapján különböztetjük meg egymástól, melynek alapja az üzem mezőgazdasági termelő ágazatainak jövedelemtermelő képessége, a standard fedezeti hozzájárulás, vagyis az üzem egyes ágazataihoz tartozó SFH érték. Az EU Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózatában (FADN) fontos szerepe van az üzemtípusoknak, ahonnan minden adatot egy négyjegyű számból álló üzemtípus szerint csoportosítva lehet lekérdezni. Az elemzés során az „*A tesztüzemi információs rendszer eredményei*” c. információs füzetekben 2001 óta 6 üzemtípust használunk, melyek kialakítása alkalmazkodik a magyar mezőgazdaság sajátosságaihoz. Az 1. táblázat a 6 üzemtípus definícióját, a 2. táblázat pedig a típusokba tartozó üzemek szerepét tartalmazza a magyar mezőgazdasági termelés volumenében.

1. táblázat

Az üzemtípusok meghatározása tevékenységük SFH-jának részaránya alapján

Tevékenységi irány	Definíció	Üzemszám
Szántóföldi növénytermesztők	(gabonafélék, cukorrépa, burgonya stb.) árunövény SFH-ja \geq az üzem SFH-jának 2/3 része	36 684
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	Tehén-, hízómarha-, juh-, ló- stb. tartás SFH-ja \geq az üzem SFH-jának 2/3 része	5 099
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	Sertés-, baromfi- stb. tartás SFH-ja \geq az üzem SFH-jának 2/3 része	3 847
Ültetvény	(szőlő, gyümölcs, kopló) ültetvények SFH-ja \geq az üzem SFH-jának 2/3 része	14 000
Kertészet	zöldség és dísznövénytermesztés, ill. a faiskola SFH-ja \geq az üzem SFH-jának 2/3 része	6 450
Vegyes gazdálkodás	az előző kategóriákba be nem sorolható üzemek	25 781
Összesen (2 EUME felett)	-	91 861

2. táblázat

A különböző típusú üzemek részesedési aránya a mezőgazdasági termelés volumenében

Tevékenységi irány	Szántó-terület	Búza	Kukorica	Zöldség	Szőlő-gyümölcs	Tejelő tehén	Hízó-sertés	Hízó-csirke	Juh
Mértékegység	ha	ha	ha	ha	ha	db	db	db	db
Szántóföldi növénytermesztők	68%	74%	68%	4%	4%	4%	7%	2%	16%
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	5%	3%	4%	0%	0%	49%	0%	0%	52%
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	1%	1%	1%	0%	0%	3%	52%	87%	0%
Ültetvény	1%	1%	1%	0%	76%	0%	0%	0%	0%
Kertészet	2%	1%	1%	80%	0%	0%	0%	0%	0%
Vegyes gazdálkodás	23%	20%	25%	17%	19%	44%	41%	11%	31%
Összesen (2 EUME felett)	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

A táblázat adataiból látható, hogy az egyes üzemtípusok összesített adatai, pénzügyi-jövedelmi mutatói szoros kapcsolatban vannak az üzemtípusokhoz köthető ágazatok mutatóival.

Elsőként megvizsgáltuk azokban az országokban bekövetkezett változásokat, ahol már 2005-ben megtörtént a támogatások nagyobb részének függetlenítése a termeléstől. Ausztriában, Németországban és az Egyesült Királyságban áttekintettük az egyes üzemtípusok jövedelmében, a termelés volumenében, valamint a földárakban és a bérleti díjakban fellépő változásokat, ezután számba vettük az SPS bevezetésének várható hatásait a magyar földpiacra.

Továbbá áttekintettük a mezőgazdasági modellezéssel foglalkozó nyugat-európai szakirodalom egy részét, ahol azt vizsgáltuk, hogy milyen módszereket használtak a támogatások függetlenítése hatásának elemzésére, valamint a mezőgazdasági termelés befejezésének, a piacról való kilépésnek a modellezésére.

Ezután a jövedelem- és szerkezetváltozások üzemi szintű előrejelzését végeztük el a MICROSIM modell segítségével. A modell a tesztüzemi bázisadatokon alapul, az összes tesztüzem eredménykimutatásának várható jövőbeni állapotát jeleníti meg, bemenetként felhasználva számos makrogazdasági mutatót, a költségtételek, az értékesített termékek árának várható alakulását és a támogatási rendszer változásait. A 2000 óta használt modellel [pl. Potori és Udovecz, 2004; Törzsök et al., 2006; Keszthelyi és Kovács, 2004] jeleztük előre, hogy 2010-ig várhatóan mely gazdaságok kerülnek csődközeli helyzetbe, és hagynak fel a termeléssel.

Végül elemeztük annak a kérdőívnek az eredményeit, melyet a magyar tesztüzemi rendszerben szereplő gazdaságok egy részével töltöttünk ki, melynek célja a mezőgazdasági termeléssel felhagyók megtalálása, motivációik felderítése, valamint a földbérleti díjak várható alakulásának megismerése volt.

1. Az SPS európai bevezetése – tagországi tapasztalatok

A Közös Agrárpolitika legújabb reformjának súlyponti kérdését a termeléstől függetlenített támogatások jelentik. Az egységes gazdaságtámogatási rendszert (Single Payment Scheme, SPS) először 2005. január 1-jén lehetett bevezetni, ezzel a lehetőséggel számos tagállam élt is. A rendszer bevezetését és a Közös Agrárpolitika ezzel kapcsolatos változásait Udovecz, Popp és Potori [2007] ismertette az „Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság” című tanulmányban, ezért a támogatások függetlenítésének technikai részleteire bővebben nem térünk ki. A reform hatását az egyes tagállamok nagyon különbözőképpen ítélik meg, és jelentős eltérések vannak a termőhelyi adottságokat illetően is.

1.1. A támogatások függetlenítése és a termelés szerkezete 3 tagországban

A következőkben Ausztria, az Egyesült Királyság és Németország példáján szeretnénk bemutatni, hogy ezekben a tagállamokban miként alakult az elmúlt években a termelés szerkezete, volumene, az üzemek jövedelmezősége és az SPS bevezetésével ezek a mutatók hogyan változtak meg. A tapasztalatokat és az azokból levont következtetéseket egyrészt a csupán két évre visszavezethető adatok miatt csak korlátozottan és kellő körültekintéssel kezelhetjük. A nemzetközi adatok jó kiindulási alapot szolgáltathatnak az előzetes várakozások, előrejelzések és a tényleges eredmények összevetésére, bár a magyarországi viszonyokra való alkalmazáskor azt mindenképpen szem előtt kell tartani, hogy a hazai birtokszerkezet eltér a régebbi tagországokban meglévőtől (duális birtokszerkezet). Az elemzést nemzetközi összehasonlító táblázattal igyekeztünk színesíteni, teljesebbé tenni.

Ausztria

Ausztria az SPS üzemsoros modelljének bevezetése mellett döntött. A mezőgazdasági termőterülettel rendelkező gazdaságok száma a 2005. évi Gazdaság szerkezeti Összeírás eredményei alapján közel 174 000 volt. Ez az adat csupán 1,7 százalékkal kisebb, mint az előző, 2003. évi összeírás idején regisztrált, tehát az 1999-2003 között megfigyelhető jelentős csökkenés (12,3%) nem folytatódott. A gazdaságok átlagos méretének növekedési üteme is lassult, 2005-ben egy üzem átlagosan 18,8 ha mezőgazdasági területtel rendelkezett.

A termelési szerkezetben sok kisméretű gazdaságot találunk: a 20 hektárnál kisebb mezőgazdasági területtel rendelkező gazdaságok alkotják az összes gazdaság csaknem háromnegyedét, de az összes mezőgazdasági terület alig 28 százalékán gazdálkodnak. Ezzel szemben az 50 hektárnál nagyobb mezőgazdasági földterülettel rendelkező gazdaságok részaránya alig éri el a 6 százalékot, viszont a mezőgazdasági terület 40 százalékát művelik [Tabellenteil Grüner Bericht Tabelle 3.1.3]. Tekintettel arra, hogy a legfrissebb adatok a 2005. évből származnak, nem lehet megalapozott következtetéseket levonni az SPS üzemszerkezetre gyakorolt hatásával kapcsolatban.

A mezőgazdasági és erdészeti támogatások 2006-ban összesen 2369 millió euróra rúgtak, ami mintegy 2,2 százalékos csökkenést jelent a 2005-ös évhez képest. 2007-ben az előzetes számítások szerint ez az összeg 2304 millió euróra csökkent, tehát a csökkenés mértéke az előző évihez hasonlóan alakult. A támogatási összeg 60 százalékát az EU, 20 százalékát a szövetségi állam, míg a fennmaradó 20 százalékát a tartományok finanszírozták. A KAP 2003. évi reformja a támogatási összegek átrendeződését is maga után vonta. Ennek a változásnak részleteibe kínál betekintést – a teljesség igénye nélkül – a 3. táblázat.

**A támogatási összegek alakulása kiemelt csoportonként
2005 és 2007 között (millió euró)**

Támogatási jogcím	2005	2006	2007
Termőterület alapú támogatás	3,02	2,59	4,70
Állattartási prémium	258,22	100,47	97,00
Termékhez köthető támogatás	69,06	98,19	3,17
Egységes gazdaságtámogatás	492,40	527,28	670,93
Termékfeldolgozási-értékesítési támogatás	52,03	40,09	12,57
Mezőgazdasági és erdészeti támogatás összesen	2 421,28	2 368,58	2 303,82

Az adatokból kitűnik, hogy a legjelentősebb tétel az egységes gazdaságtámogatásra kifizetett összeg két év alatt mintegy 36 százalékkal 670,93 millió euróra nőtt. Ennek magyarázata az, hogy az állati prémiumok közül a bikaborjú támogatás és az extenzifikációs prémiumok továbbá az anyajuh prémium teljesen, míg a vágási prémiumok részben le lettek választva a termeléstől és azok beolvadtak az egységes gazdaságtámogatások összegébe. Az állattartási prémiumra kifizetett összeg az előbb elmondottakból következően 2007-re több mint 60 százalékkal csökkent. Hasonlóképpen jelentősen csökkent a termékfeldolgozáshoz (pl. cukorgyártás, tejfeldolgozás) és értékesítéshez kötődő prémiumok összege is [Grüner Bericht 2007, p. 242 5.1.3a-b táblázat].

Egyesült Királyság

Az Egyesült Királyság (Észak-Írország, Wales és Skócia kivételével) az SPS rendszerben dinamikus hibridmodellt alkalmaz, melynek keretében 2005-ben a kifizetések 90 százaléka a történelmi modell, míg 10 százaléka a földalapú modell alapján történt meg.

Előzetes tervek alapján ezt az arányt 2011-re szeretnék megfordítani, majd 2012-től pedig csak földalapú (flat rate) modell alapján történének a kifizetések [Defra Agricultural Change and Environment Observatory Research Report No. 07, 2007 p. 4].

A gazdasági struktúrát a kifejezetten nagyméretű gazdaságok jellemzik: 2005-ös adatok alapján 311 ezer gazdaság részesedik a hozzávetőleg 17,3 millió hektárnyi mezőgazdasági területből. A mezőgazdasági terület 85 százalékát a nagyméretű (legalább 50 ha mezőgazdasági területtel rendelkező) gazdaságok hasznosítják, ebbe a csoportba tartozik gyakorlatilag minden negyedik gazdaság. Érdekes megjegyezni, hogy míg a 20 ha -nál kisebb területű gazdaságok száma csaknem 25 százalékkal nőtt a 2000. évi adatokhoz képest, addig a többi méretkategóriában számottevő változásokat nem találunk [Agricultural in the UK 2006, Chapter 1, Table 3.3].

Az SPS keretében kifizetésre kerülő összeg 2005-ben 2358 millió £-ot tett ki és ezzel gyakorlatilag elérte a 2004. évi termeléshez kötött támogatások összegét (2387 millió £).

A támogatások közel 40 százalékát a gabonatermesztő gazdaságok kapták, míg a legkisebb részesedéssel az abrakfogyasztó állattartó és kertészeti tevékenységet folytató gazdaságok rendelkeztek (1,3 százalék). A 2004-es évhez viszonyítva, csak kétféle tevékenységi irány esetén növekedtek a támogatási összegek – az abrakfogyasztó állattartó üzemeknél minimálisan, míg a tejelő tehenészeteknél jelentősebben [Defra Agricultural Change and Environment Observatory Research Report No. 07, 2007 p. 8 7.táblázat].

A 2006-os év előzetes adatai alapján az egységes gazdaságtámogatás összege 2405 £-ra tehető, míg a termeléshez kapcsolt támogatások mindösszesen 85 millió £-ot tesznek ki. A 2005-2006 évek között jelentősen, mintegy 25 százalékkal nőtt az agrárkörnyezet-gazdálkodási programban részt vevő gazdaságok támogatása (346 millió £), ezzel szemben viszont a hátrányos adottságú területen gazdálkodók (az ún. LFA területek) támogatottsága 1,2 százalékkal 144 millió £-ra csökkent.

Németország

Németországban az Egyesült Királysághoz hasonlóan, az SPS támogatási rendszer dinamikus hibridmodelljét vezették be 2005. január 1-vel. A német modell sajátossága, hogy a támogatások nagyobb része (65 százalék) történelmi, míg a másik rész regionális értékekhez kötődik.

A gazdasági struktúra a következő paraméterekkel jellemezhető: a 2 hektárnál nagyobb mezőgazdasági területtel rendelkező gazdaságok száma 2005-höz képest 353 ezerre, mintegy 3,5 százalékkal csökkent. A gazdaságok fele 20 hektárnál kisebb földterületen, az összes mezőgazdasági terület nem egészen 10 százalékán gazdálkodik. Ezzel szemben igaz, hogy a 100 hektárnál nagyobb területű gazdaságok számaránya csupán 8 százalék, de ezek a nagyméretű üzemek az ország összes mezőgazdasági területének 50 százalékát művelik. A koncentráció folyamata továbbra is markánsan jelen van: a gazdaságok számának csökkenése a 75 hektáros üzemméretig egyaránt jellemző volt, míg a 75 hektárnál nagyobb földterülettel rendelkező gazdaságok száma egyöntetűen nőtt. Az egy üzemre jutó átlagos mezőgazdasági terület nagysága 2 hektárral, 48 hektárra növekedett a 2005-ös évhez képest.

A közvetlen támogatási összegek alakulását 2005/06-ban úgy is vizsgálták, hogy a gazdaságokat (tulajdonképpen tesztüzemeket) méretkategóriánként három csoportra osztották. Az egykori kelet-németországi jogi személyiségű gazdaságokat külön kategóriába sorolták gazdálkodási sajátosságaik, kiugróan magas ökonómiai méretük miatt. A közvetlen támogatások között figyelembe vették a függetlenített prémiumösszeget, a (még) termékhez kötött támogatásokat, a beruházási hitelek kamattámogatására kapott támogatást és az agrárkörnyezetvédelmi intézkedésekre kapott támogatásokat.

Ha megvizsgáljuk az egy gazdaságra jutó támogatási összeget, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a nagyméretű gazdaságok hozzávetőlegesen három és félszer több támogatást kaptak, mint a kisméretűek és kétszer annyit, mint a közepes méretűek. A jogi személyiségű gazdaságok adatai a nagyméretű gazdaságokét is jóval felülmúlta.

Az egy hektár mezőgazdasági területre vonatkoztatott támogatási összegeket vizsgálva megállapítható, hogy a legkisebb méretű gazdaságok kapták arányaiban a legmagasabb, míg a nagyméretű gazdaságok ill. a jogi személyiségű gazdaságok a legalacsonyabb összegeket.

Érdekes felismerést tehetünk, ha azt vizsgáljuk meg, hogy a támogatási összegek a teljes árbevétel mekkora részarányát képezik. A legkisebb részarányt a nagyméretű gazdaságok esetén, míg a legmagasabb értéket a jogi személyiségű gazdaságoknál találjuk. A támogatási összegek nagysága az előző évhez képest a nagyméretű gazdaságoknál egyáltalán nem változott, a kis- és közepes méretűeknél minimálisan növekedett, míg a jogi személyiségű gazdaságoknál jelentősebb csökkenés szemtanúi lehetünk (4. táblázat).

**A közvetlen támogatási összegek alakulása 2005/06 évben
méretkategóriánkénti bontásban**

Tényező	Kisméretű (16-40 EUME)	Közepes (40-100 EUME)	Nagyméretű (100 =< EUME)	Jogi személyek (új szövetségi tartományokban)
Összes támogatás gazdaságonként (€/gazdaság)	12 600	22 295	43 498	503 040
Mezőgazdasági területre vonatkoztatva (€/ha)	444	413	366	378
Árbevételből való részesedés (%)	15,4	13,1	11,2	21,1
Változás az előző évhez képest (%)	1,1	2,2	0,0	-5,3

Forrás: Német teszüzemi eredmények – Agrarbericht 2007

1.2. A termelési érték és jövedelem alakulása az SPS bevezetése után

Az új támogatási rendszer bevezetése kapcsán kíváncsiak voltunk arra, hogy az egyes tagországokban hogyan alakult az előző évekhez képest a termelési érték, a nettó üzemi jövedelem és az ún. „A” mutató (6. táblázat).

Ausztria

A mezőgazdaság termelési értéke a 2005-ben tapasztalt, mintegy 8 százalékos csökkenést követően 2006-ban megközelítően 5 százalékkal nőtt. A növénytermesztés és az állattenyésztés termelési értéke a 2005-ös évhez képest megközelítően azonos mértékben emelkedett.

A növénytermesztésben a gabonafélék termőterülete csekély mértékben, a termés mennyiségük a kedvezőtlen évjárat miatt jelentős mértékben csökkent, míg a termelői árak ugrásszerűen növekedtek. Az olajnövények és a burgonya esetében a termelés volumene és a termelői ár is nőtt. A cukorreform hatására a cukorrépa termőterület érzékelhetően kisebb lett. A zöldségtermesztésben szintén számottevő árnövekedést tapasztaltunk.

Az állattenyésztésben a szarvasmarha tartás volumene kis mértékben növekedett, a termelői árak diszkrét növekedése továbbra is jellemző volt. A tej esetében is mind a volumen, mind az ár esetében emelkedést tapasztaltunk. A sertésenyésztés volumene némileg csökkent, az enyhén emelkedő termelői ár következtében a termelés értéke nőtt.

A gazdaságok jövedelmi viszonyát illetően a 2255 teszüzemi gazdaság könyvelési adatát tartalmazó adatbázisból vontunk le következtetéseket. Az adatok alapján megállapítható, hogy 2006-ban az egy üzemre jutó átlagos, mezőgazdaságból és erdőszőlésből származó üzemi jövedelem 22 263 euró volt. Ez összességében mintegy 15 százaléknyi, jelentős javulást mutat a 2005-ös évhez képest.

A jövedelemnövekedés több tényező együttes hatásának tulajdonítható, s ebben szerepet játszott az új támogatási rendszer bevezetése is.

A tejprémiumok és az egységes gazdaságtámogatások összege növekedett, az árunövény termelésből, a szarvasmarha- és sertéstartásból származó árbevétel a magasabb termelői áraknak köszönhetően szintén emelkedett az előző évihez képest. A pozitív jövedelemalakulásban az is közrejátszott, hogy eközben a ráfordítások értéke mindösszesen 5 százalékkal nőtt.

Ha a gazdaságokat tevékenységi irányonként csoportosítjuk, akkor nagyon differenciált képet kapunk: a legjelentősebb mértékű javulást az ültetvényes (+31 százalék) és a vegyes gazdálkodást folytató gazdaságoknál (+24 százalék) figyelhetjük meg, de alapvetően minden típusú gazdaság javított a 2005-ös évi jövedelemhelyzetén. Az egy üzemre jutó jövedelem alapján a legjobb mutatóval az abrakfogyasztó állattartásra specializálódott üzemek büszkélkedhettek (31 967 euró/üzem) [Grüner Bericht 2007, p. 72].

Egyesült Királyság

A mezőgazdasági kibocsátás 2006-ban 20 052 millió euró volt, amiből a növénytermesztés 7641 millió euróval, míg az állattenyésztés 11 376 millió euróval részesedett. A 2005-ös évhez képest a növénytermesztés termelési értékének növekedése jelentősebb, mint az állattenyésztésé (előbbi 7,7 míg utóbbi 1,7 százalék).

Az SPS hatására a gabonatermő terület nagysága 2006-ban 22 éves mélypontjára esett vissza (4,4 millió hektár): legjelentősebben a cukorrépa (10 százalék felett), az árpa (6 százalék felett) és a repce termőterülete csökkent. A zöldségtermő terület nagysága is több mint 5 százalékkal csökkent a legújabb KAP reform bevezetése előtti állapothoz képest.

Az állattenyésztésen belül a szarvasmarha-tartás termelési értéke 13 százalékkal, a sertéstenyésztésé 1,3 százalékkal nőtt. Utóbbi esetben a 2002 óta legmagasabb termelési értéket figyelhetjük meg. A baromfitenyésztés termelési értéke csekély mértékben emelkedett (1 százalék), míg a tejtermelésé határozott csökkenést mutatott (3,6 százalék) a 2005-ös évhez viszonyítva.

Az egy üzemre jutó nettó üzemi jövedelem folyóáron számolva 2003-hoz képest 2005-re mintegy 28 százalékkal, 17 100 £-ra csökkent és nagy szóródást mutatott. Az üzemek $\frac{1}{4}$ -e nulla vagy negatív előjelű nettó üzemi jövedelemmel rendelkezett, az üzemek közel felében pedig nem képződött 10 000 £ -nál több jövedelem.

Ugyanakkor az üzemek csaknem $\frac{1}{5}$ -e büszkélkedhet legalább 30 000 £ -ot meghaladó eredménnyel [Agricultural in the UK 2006, Chapter 2 table 2.6].

Amint az 5. táblázatban látható, a nettó üzemi jövedelem szempontjából a legjelentősebb csökkenés a gabona- és általános növénytermesztést folytató gazdaságoknál volt tapasztalható (-60 ill. -44 százalék). A csökkenés oka több tényező együttes hatására vezethető vissza, úgymint a gabonaárak és a támogatási összegek csökkenésére vagy megszűnésére, valamint a gázolaj, műtrágya és növényvédőszer árának emelkedésére. A vizsgált időszakban csupán a tejelő tehéntartásra és a baromfitartásra specializálódott üzemek tudták növelni jövedelmüket.

A 2006-os évre vonatkozó előrejelzés szerint az állattartásra szakosodott gazdaságok jövedelme egyöntetűen csökkenni fog (kivéve a kedvezőtlen adottságú területen folytatott

tömegetakarmány-fogyasztó állattenyésztő gazdaságokban), míg a többi gazdaságtípusnál számottevő jövedelem-növekedéssel számolnak [Agriculture in the UK 2006, Chapter 2].

5. táblázat

**A nettó üzemi jövedelem alakulása 2003 és 2006 között
üzem típusonkénti bontásban (£/üzem)**

Gazdaságtípusok	2003	2004	2005	2006 (előzetes)
Gabonatermesztő gazdaság	33 500	13 600	12 700	27 900
Általános növénytermesztő gazdaság	50 800	26 400	22 500	49 300
Tejelő tehéntartó gazdaság	21 100	23 700	24 500	19 700
Tömegetakarmány-fogyasztó állattenyésztő gazdaság (síkvívidéki)	7 100	5 300	4 100	7 700
Tömegetakarmány-fogyasztó állattenyésztő gazdaság (kedvezőtlen adottságú területen)	14 300	13 000	9 300	9 300
Sertésenyésztő gazdaság	32 100	25 100	29 000	24 500
Baromfienyésztő gazdaság	49 900	89 700	97 500	77 200
Vegyes gazdaság	22 600	14 800	15 600	20 800
Összesen	23 900	17 900	17 100	21 300

Forrás: <http://statistics.defra.gov.uk>

Németország

A német mezőgazdaság termelési értéke 2006-ban megközelítette a 40 milliárd eurót, ami 2,8 százalékkal magasabbnak adódott, mint a 2005-ös adat. A növénytermesztés termelési értéke 3,8 százalékkal, míg az állattenyésztésé 2,1 százalékkal emelkedett az előző évhez viszonyítva.

A vetésszerkezetben a gabonafélék vetésterülete némileg csökkent (1,6 százalék), ezen belül leginkább a tavaszi vetésű gabonafélék területcsökkenése figyelemre méltó (9 százalék). A cukorreform hatására a cukorrépa terület nagysága 15 százalékkal csökkent. Az olajos növények közül a napraforgónak és a repcének nőtt leginkább a termőterülete (előbbi 18 százalékkal, utóbbi 6 százalékkal).

Az állattenyésztés termelési értéke elég változatos képet mutatott 2006-ban. A tejtermelés, a baromfi- és a tojástermelés termelési értéke csökkent, miközben a szarvasmarha és sertésenyésztés termelési értéke – különösképpen az állati- és vágási prémiumok megszűnését kompenzáló magasabb termelői árak következtében – nőtt.

A németországi mezőgazdasági üzemek 2006. évi jövedelem-helyzetét a 10 435 tesztüzem segítségével képezték le. A tesztüzemek közül csak azokat vették figyelembe, ahol teljes munkaidőben történő munkavégzés volt. Az üzemek jövedelemhelyzete az előző évek átlagához képest mintegy 1,4 százalékkal romlott (36 137 euró/üzem). Az üzemi jövedelemhez pozitívan járult hozzá a sertés- és szarvasmarhatartásból származó megnőtt árbevétel, a gyümölcs és burgonya magas értékesítési ára illetve a csökkenő takarmányozási költségek. Jövedelemcsökkentő tényezőként lépett fel a tej, gabona és cukorrépa alacsonyabb értékesítési ára, illetve a ráfordítások között a megnövekedett energiaköltségek.

Az üzemek tevékenységi típusonkénti csoportosítása azt mutatja, hogy a legnagyobb jövedelemnövekedést a gyümölcsstermesztő gazdaságok könyvelhették el (+44,6 százalék), míg a legjelentősebb csökkenést a szántóföldi növénytermesztők (-16,7 százalék) szenvedték el.

Regionálisan is szembevetendő különbségek alakultak ki a jövedelemalakulást illetően: míg a régi szövetségi tartományokban csekély jövedelemnövekedés volt tapasztalható (+0,7 százalék), addig az új szövetségi tartományok gazdaságai igen jelentős csökkenést mutattak (-22,3 százalék). A nagymértékű jövedelemcsökkenésnek több tényezője is van: a gabonafélék, olajos növények és a cukorrépa alacsony értékesítési ára, a támogatások termeléstől való függetlenítése következtében csökkenő közvetlen támogatások, illetve a gázolaj-kompensáció felső limitének érvényesítése [Agrarbericht 2007, p. 18].

Az „A” mutató az MSZR módszertanának definíciója szerint a termelési tényezők éves munkaerőegységre jutó reáljövedelmének változását mutatja. A jövedelemváltozás vizsgálatához azért kellett az FADN rendszerben szereplő nettó hozzáadott érték helyett az „A” mutatót használni, mert 2006-ra még nem állnak rendelkezésre az összes tagországra az FADN adatok, így nem lett volna lehetőség idősorok elemzésére.

Bár a támogatási rendszer átalakításának a hatása több év alatt jelentkezik, mégis indokoltnak tartjuk a bevezetés évének és a bevezetést megelőző év mutatóinak összehasonlítását, hiszen a támogatások függetlenítését több éves várakozás előzi meg, a gazdák már az első évben is reagálnak a támogatási rendszer változására. A 6. táblázat bemutatja, hogy az EU-15 tagországokban a függetlenítést 2005-ben és 2006-ban bevezetők körében hogyan változott a növénytermesztés és állattenyésztés kibocsátása illetve az „A” mutató.

Megfigyelhető, hogy 2004 és 2005 között az SPS-t 2005-ben bevezető országokban a bevezetés évében jelentősebb kibocsátás csökkenés történt, míg a standard rendszert tovább működtető országokban lényegesen kisebb volt a kibocsátás változása. 2005 és 2006 között az SPS-t 2006-ban bevezető országoknál is figyelemreméltó kibocsátás csökkenést tapasztalunk, míg a rendszert 2005-ben bevezetőknél enyhe kibocsátás növekedés következett be. A kibocsátás a bevezetés évében a 15 ország közül mindössze Hollandiában és Belgiumban növekedett. Ezzel szemben a SAPS rendszert működtető országokban a kibocsátás növekvő tendenciája figyelhető meg.

Az „A” mutató alakulásának vizsgálatakor azokban az országokban, ahol 2005-ben vezették be az új támogatási rendszert többnyire hasonló trendeket fedezhetünk fel, mint a kibocsátás alakulásában. A csökkenés Olaszország esetében volt a legnagyobb (10 százalék). Figyelemre méltó, hogy vannak olyan országok, ahol a csökkenő kibocsátás mellett az „A” mutató növekedett (pl.: Írország, Dánia). Azok között az országok között, ahol 2006-ban alkalmazták a támogatások függetlenítését, az A-mutató csupán Finnország esetében csökkent, de ott igen jelentős mértékben (23 százalék).

Fentiekből az a következtetés vonható le, hogy a termeléses csökkenés a legtöbb ország esetében nem járt együtt jövedelemcsökkenéssel, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy a gazdálkodók egy része leépítette veszteséges tevékenységét. Habár az SPS alkalmazása kapcsán még csak rövid időtávra tudunk visszatekinteni, a jelek arra utalnak, hogy a támogatási forma pozitív hatással lehet a mezőgazdaság versenyképességére.

6. táblázat

**A kibocsátás (alapárás) és az „A” mutató alakulása néhány tagország esetében
2003-2006 között (2000. év = 100%)**

Országok	2003		2004		2005		2006		A függetlenítés bevezetésének éve
	Kibocsátás %	„A” mutató %	Kibocsátás %	„A” mutató %	Kibocsátás %	„A” mutató %	Kibocsátás %	„A” mutató %	
Dánia	96,8	79,6	100,6	91,0	91,7	95,8	94,6	1032,0	2005
Írország	109,4	92,8	113,1	90,4	104,4	104,2	100,0	90,3	2005
Luxemburg	103,2	95,7	107,8	92,9	95,1	91,8	92,1	92,5	2005
Olaszország	104,3	96,7	109,9	90,2	99,3	94,0	97,4	90,9	2005
Portugália	104,2	123,0	110,2	142,5	101,5	128,8	105,4	131,1	2005
Svédország	95,4	118,0	95,0	106,4	83,0	99,1	82,3	99,6	2005
Belgium	95,5	89,5	98,0	91,1	93,4	86,2	95,9	94,1	2006
Finnország	99,2	96,9	100,1	95,3	102,3	108,5	88,5	100,0	2006
Franciaország	98,8	95,9	101,7	93,5	99,9	87,4	94,7	94,8	2006
Görögország	103,9	90,4	105,3	84,6	104,5	85,2	89,7	86,2	2006
Hollandia	100,3	85,5	99,7	80,1	101,5	84,4	108,8	97,1	2006
Spanyolország	116,8	1183,0	115,1	1106,0	109,3	96,6	102,8	97,4	2006
Lengyelország	94,2	96,0	115,4	1809,0	121,9	1634,0	130,8	180,7	n.a
Litvánia	106,3	96,6	118,0	1504,0	137,6	1914,0	134,4	199,5	n.a
Magyarország	112,9	93,4	132,5	1487,0	123,4	1539,0	121,7	160,5	2009

Forrás: Eurostat – Economic Accounts for Agriculture

7. táblázat

**A mezőgazdasági kibocsátás és az A-mutató változása az
EU-15 országokban**

Bevezetés szerinti bontás	Kibocsátás változás 2004/2005	Kibocsátás változás 2005/2006	„A” mutató változás 2004/2005	„A” mutató változás 2005/2006
Az SPS-t 2005-ben bevezetők	-11,70%	1,50%	-7,50%	1,70%
Az SPS-t 2006-ban bevezetők	-2,20%	-4,30%	2,6%	3,4%

Forrás: Eurostat – Economic Accounts for Agriculture

1.3. Az egységes gazdaságtámogatási rendszer hatása a földbérleti díjakra

A Közös Agrárpolitika 2003. évi reformja számos fontos kérdést vetett fel a mezőgazdasági termeléssel és a termelés szerkezetével kapcsolatban. Néhány tagország kutatóműhelyében jelentek is meg előrejelzések, tanulmányok arra vonatkozóan, hogy az egységes gazdaságtámogatási rendszer milyen hatást gyakorolhat a földbérleti viszonyokra. Egyes tagországokban már érzékelhető, hogy a földbérlet gazdászok küzdenek azért, hogy a bérleti jogviszony végén a támogatási jogosultságot megtarthassák, illetve új jogosultságot szerezzenek. Ebből következik, hogy a támogatási jogosultságok értéke a jövőben is valószínűleg

magas lesz, míg a támogatások nélkül maradó földterületek ára/bérleti díja jelentősen csökkenhet.

A magyarországi földbérleti helyzetet a növekvő kereslet és a csökkenő kínálat jellemzi, s ebből következik a földbérleti díjak növekedése is. Ezt tovább fokozta a birtokösszevonási célú földvásárláshoz igényelhető állami támogatások és a hitelekhez nyújtott kamattámogatások is. A KSH adatai alapján a szántóterület hektáronkénti bérleti díja 2003-2006 között 41 százalékkal nőtt, azonban azok még így is lényegesen alacsonyabbak az EU régi tagállamaiban szokásosnál.

Ugyanakkor magas értéket kapunk, ha megvizsgáljuk a bérleti díj földárhoz viszonyított arányát: magyar viszonylatban 400 ezer Ft-os átlagos földárat alapul véve ez meghaladja a 4 százalékot [Kovács G. 2006].

A földbérleti díjak/támogatási jogosultságok árának (át)alakulása középtávon bizonyosan mérhető lesz, alábbiakban azt szeretnénk röviden bemutatni, hogy miként alakultak az előző fejezetekben bemutatott országokban a földbérleti viszonyok.

Ausztria

Ausztriában a mintegy 3,4 millió hektár mezőgazdasági területből hozzávetőlegesen 2,2 millió hektár van saját tulajdonban, míg 1,2 millió hektár bérelt földterület. A mezőgazdasági termelés struktúráját csakúgy mint korábban is, a kisméretű gazdaságok magas aránya határozza meg: az üzemek több mint 60 százaléka 20 hektárnál kisebb területen gazdálkodik, ugyanakkor a legalább 100 hektáron gazdálkodók aránya alig éri el a 4 százalékot. Az átlagos földterület gazdaságonként 27,3 ha, amiből 9 ha bérelt terület.

A kizárólag bérelt földterületen gazdálkodó gazdaságok az összes gazdaságnak kb. 8 százalékát alkotják. Az üzem ökonómiai méretének növekedésével rendszerint a bérelt terület részaránya növekszik (a 200 hektárnál nagyobb földterülettel rendelkező gazdaságoknál a bérelt földterület aránya már meghaladja a 60 százalékot) [Grüner Bericht 2006 P.56]. A szántóterület bérleti díja az utóbbi néhány évben egyenletes mértékben, mintegy évi 3-4 százalékkal nőtt, míg a gyepterületeké 2004 és 2005 között nőtt hozzávetőleg 7 százalékkal. A 8. táblázatban látható, hogy 2005-ben egy hektár szántóterület bérléséért átlagosan 285 eurót kellett fizetni.

8. táblázat

**A szántóterület bérleti díjának alakulása
néhány európai országban 2002-2005 között**

Országok	2002	2003	2004	2005
Ausztria	267	267	274	285
Németország	182	193	n.a.	197
Szlovákia	13,3	13,7	14,2	14,7
Magyarország	48	56	61	67

Forrás: European Commission – Agricultural Statistics és Agrarbericht

Németország

A földbérleti díjak alakulását kétevente elemzi és publikálja a Szövetségi Statisztikai Hivatal. A legfrissebb, a 2005. évről készült statisztikai adatok tanulmányozásakor rövid idő után világosan kitűnik, hogy a földbérlet milyen nagy jelentőséggel bír a németországi gazdálkodók szempontjából. A hozzávetőlegesen 390 ezer gazdaságból ugyan 344 ezer rendelkezik saját tulajdonú földterülettel, de kb. 273 ezer vagyis az üzemek több mint kétharmada él a kisebb-nagyobb területű földbérlet lehetőségével [Statistisches Bundesamt Fachserie 3, Reihe 2.1.6 2005, p. 25]. Azoknak az üzemeknek a száma, amelyek a földbérleti díj nagyságára vonatkozóan információt szolgáltatottak, 238 ezerre tehető. Ezen gazdaságok összesen 14 660 ezer hektár földterületen gazdálkodtak, amiből 9368 ezer hektár volt bérelt földterület.

A közzétett információkból kiderül, hogy a földbérleti díjak 2003-hoz képest csak minimálisan változtak: a szántóterületek esetén korábban 193 eurót kellett fizetni hektáronként, míg a legelőterületek bérleti díja már a 2003-as évben is 121 euró/hektár volt. A bérleti díjak 2005-ben országosan és átlagosan tekintve 176 euró/hektár értéken alakultak [Statistisches Bundesamt Fachserie 3, Reihe 2.1.6 2005, p. 147-148].

Az egyes szövetségi tartományok között jelentős különbségeket találunk: míg Észak-Rajna Vesztfáliában az átlagnál csaknem kétszer többet kell fizetni egy hektár föld bérleté után (300 euró/hektár), addig ez az érték a Saar-vidéken vagy Brandenburgban csupán 80-85 euró/hektár. Általánosan kijelenthető, hogy a régebbi szövetségi tartományokban magasabbak a bérleti díjak.

A szántóterületek átlagos bérleti díja természetesen magasabb a legelőterületekhez képest, míg az előbbi közelíti a 200 euró/hektárt, addig az utóbbinál 121 euró/hektár körüli értékek adódnak.

Magyarország

Az SPS rendszert eddig bevezető EU-15 tagországokban a földtulajdoni és földbérleti viszonyok a magyarországinál sokkal stabilabbak, így az új támogatási rendszer bevezetése nem gyakorol jelentős hatást a termőföld árakra, a tulajdonviszonyokra és a bérleti díjakra.

Magyarországon ezzel szemben több negatív hatás is felmerülhet az SPS rendszer bevezetését követően. Alvincz (2008) szerint a támogatási rendszer bevezetése után sok esetben a földárak és a bérleti díjak csökkenése várható. Mivel 2009-ben kiosztásra kerül a támogatási jogosultság nem a földtulajdonost, hanem a földhasználót illeti meg, a bérleti szerződések lejáratá után a földhasználónak nem kell a jogosultságot a tulajdonos vagy az új bérlő számára átadni, hanem az a piacon értékesíthető vagyoni értékű jog marad. Így jelentős nagyságú támogatással nem rendelkezhető földterület áll majd szemben a 2009-es földhasználóktól megvásárolható támogatási jogosultságokkal. Ennek fontos hatása lesz, hogy a támogatási jogosultságtól lecsupaszított földterület jelentős értékcsökkenést szenved el, számos földtulajdonos szabadulni kíván a támogatással nem rendelkező földterületektől. Az ilyen földnek jelentősen romlik a bérleti pozíciója is, a jogosultság nélkül bérebe adott föld esetén a bérleti díj annak a nyereségnek a függvénye, amit a bérlő támogatás nélkül ki tud gazdálkodni. Ez rosszabb minőségű területeken rendkívül alacsony bérleti díjat jelent, ill. a művelés megszűnését is jelentheti. Ezek további jelentős termőföld koncentrációhoz, illetve a meglévő nagyüzemi struktúra bebetonozásához vezetnek, mivel sok földtulajdonos kénytelen lesz az addig tulajdonában lévő földet a bérlők számára értékesíteni, ill. alacsony

áron bére adni. Sok nagyüzem esetén, ahol a földtulajdon jellemzően felaprózott, és az egyes tulajdonosok földterületei nem művelhetők külön-külön gazdaságosan, a bérleti díj hektáronként nem éri el a 15 ezer forintot, ami a 200 eurós németországi bérleti díjakkal összehasonlítva meglehetősen alacsony érték.

Azonban az Alvincz (2008) által felvázoltakkal párhuzamos folyamat, hogy a földhasználat koncentrációja vélhetően jóval nagyobb, mint ami a területalapú támogatásigénylések elemzésekből leszűrhető. Elterjedt gyakorlat ugyanis, hogy a gazdaságosan egyben művelhető, néhány hektár területű, jó földminőségű parcellák tulajdonosai „papíron” földhasználók, ők maguk veszik igénybe a területalapú támogatást, de nem végeznek mezőgazdasági tevékenységet, hanem területeiket mással műveltetik. Ebben az esetben nincs bérleti díj, vagyis a bérleti díj maga a területalapú támogatás. Ezekhez a „látszatüzemekhez”, és nem a földterületeik tényleges művelőihez fog kerülni 2009-ben az SPS támogatási jogosultság, tehát a támogatási rendszer hasznélvezői ebben az esetben a földtulajdonosok lesznek, és a földet ténylegesen művelő gazdálkodót gyakorlatilag hosszú időre kizárják a támogatásból, így jelentős forrásokat vonnak el a fejlesztésből.

2. Az SPS bevezetését megelőző modellező munka az EU-ban

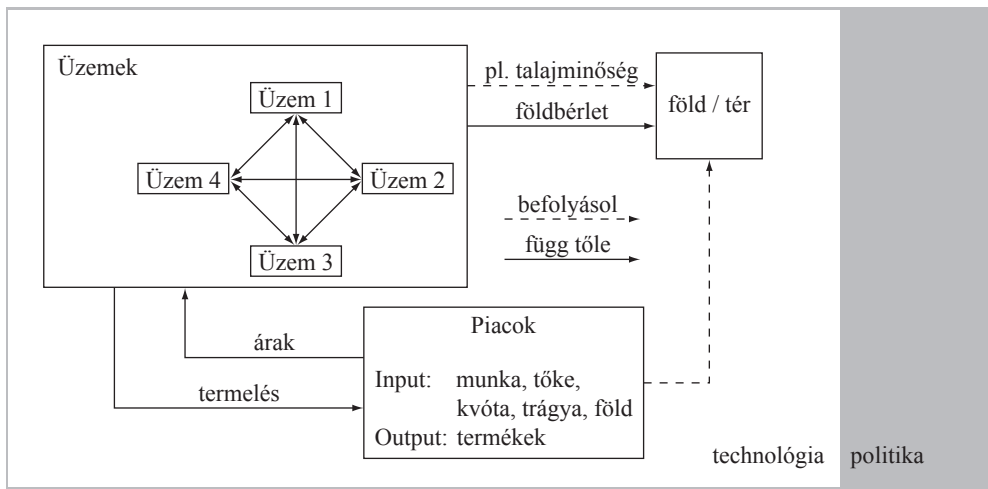
A 2003-as KAP reform gyökeres változásokat fogalmazott meg az Európai Unió mezőgazdasági támogatási rendszerét illetően. A korábbi termeléshez kötött támogatásokat a reform értelmében felváltja az egységes támogatási rendszer (SPS), ami döntően független lesz a termeléstől. A kutatók a jelentős agrárpolitikai irányváltás várható hatásait három különböző megközelítésben vizsgálták. Az első megközelítésben szakértői tanulmányok készültek az üzemek számára jelentős bevételi forrást jelentő jövedelem-kiegészítő támogatások várható gazdasági hatásairól. Mindazonáltal ezek nem voltak alkalmasak a SPS bevezetése hatásainak részletes elemzésére. A részletesebb elemzés érdekében a gazdák reakcióit modellszámítások segítségével szimulálták. A következőkben bemutatásra kerül a kidolgozott modellek egy részének struktúrája, logikai felépítése. A harmadik megközelítés a gazdák közvetlen megkérdezésén alapul. Ennek keretében kérdőíves felmérések segítségével tárták fel a gazdák várakozásait a bevezetendő új rendszerrel kapcsolatban.

Az AgriPolis modell

Az AgriPolis egy sajátos, úgynevezett ágens-alapú (agent-based) szimulációs modell, amelyet a mezőgazdasági szerkezeti változások modellezésére fejlesztettek ki. Az alapjául szolgáló Balmann modell csupán elméleti farm szerkezetre volt alapozva. Ezzel szemben az AgriPolis képes mezőgazdasági számviteli és regionális statisztikai adatok felhasználásával empirikus vizsgálatokra is (Balmann, 1997). Az AgriPolis modellt az EU-25 11 különböző mintarégiójához igazították, amelyeket úgy választottak ki, hogy lefedjék az EU változatos gazdálkodási sajátosságait az üzemszerkezet, a termelési szerkezet, az erőforrás használat, illetve az üzemméret tekintetében. A modell magját a komplex regionális mezőgazdasági szerkezet, mint fejlődő rendszer jelenti. Ennek sematikus felépítését a következő ábra szemlélteti. Az ábra a mezőgazdasági termelés három fő szereplőjét (az üzemek, a piac és a föld) és a köztük lévő kapcsolatrendszerrel mutatja be.

1. ábra

A mezőgazdasági termelés szereplői és azok kapcsolata

A rendszer kulcs szereplői az ágensek, amelyek egy-egy üzemnek felelnek meg. A modell úgy van kialakítva, hogy az ágenseknek folyamatosan alkalmazkodniuk kell a környezetükben lezajló változásokhoz. A modell három fő eleme állandó kölcsönhatásban van egymással és egyik sem képes létezni a másik kettő nélkül.

A modell az egyes ágenseknek, mint önálló, intelligens szervezeti egységeknek a környezetben lezajlott, illetve a többi üzem magatartásában végbement változások által kiváltott reakcióit szimulálja. Így az egyes ágensek termelési vagy beruházási döntéseit egy rekurzív lineáris programozási logika szimulálja. Alapfeltevés, hogy minden egyes üzem döntéshozatala racionális. Az egyes üzemek nem ismerik egymás termelési döntéseit, méretét, tényezőellátottságát.

A modellben szereplő üzem-ágensek különböző termékeket állíthatnak elő, amihez különböző erőforrásokat és eszközöket használhatnak fel (épületek, gépek, stb.). Ennek megfelelően a modell figyelembe veszi a mérethatékonyt, aminek értelmében nagyobb méret esetén az egységnyi beruházás költsége alacsonyabb. Ezen felül a munkaerő kihasználtsága is javul a méret növekedésével.

A modellbe beépítésre került a technológiai fejlődés is, amennyiben minden egyes újabb beruházás után csökken az előállított termék önköltsége (Kellermann et al, 2007).

Skót modell

Skót kutatók az SPS hatásainak vizsgálatára egy általános egyensúlyi modellt (CGE Computable General Equilibrium) dolgoztak ki. A modell felépítése során a gazdaságot leegyszerűsítették két ágazatra: mezőgazdasági és nem mezőgazdasági. Mindkét ágazat egy terméket állít elő: egy összevont mezőgazdasági és egy összevont nem mezőgazdasági terméket. A modell a háztartásokat is két részre osztja: mezőgazdasági (vidéki) és nem mezőgazdasági (városi). Ez egy fontos megkülönböztetés, mert a CAP reform és az SPS átalakítja a termelési támogatásokat alapvetően a vidéki háztartások jövedelem támogatásává. A modell alapvetően statikus, mert a szimulációs periódus során nincs változás a faktorok nagyságrendjében. A modell fő célja, hogy szimulálja a függetlenített támogatások által okozott „sokkot” a különböző változók tekintetében. Ennek megfelelően, mivel a skót mezőgazdaság túlnyomórészt (98%-ban) kedvezőtlen adottságú területeken zajlik, így a gazdálkodók jövedelme nagymértékben függ a termeléshez kötött támogatásoktól. Éppen ezért ha ez megszűnik, várhatóan csökkenni fog a kibocsátás (Gelan - Schwarz, 2006).

A mezőgazdasági támogatási rendszer változása mellett további tényezők, úgymint az input beszerzési és az értékesítési lehetőségek, a piaci verseny, valamint az alternatív jövedelemszerzési lehetőségek, is hatnak az üzemekre. Ennek fényében az üzemek évről-évre döntési helyzetbe kerülnek, hogy folytassák-e a termelést vagy hagyjanak fel vele.

A mezőgazdasági termelés folytatása/beszüntetése

A mezőgazdasági támogatások függetlenítésének és az erősödő piaci versenynek egy lehetséges alternatív kimenetele a gazdálkodási tevékenység felhagyása, a termelés beszüntetése. Ennek vizsgálata egyrészt már meglévő, vagy kifejezetten a csőd helyzet szimulálására kialakított modellekkel valósítható meg. A vizsgálat kulcs kérdése annak eldöntése, hogy milyen körülmények bekövetkezése esetén dönt úgy egy mezőgazdasági üzem vezetője, hogy beszünteti a mezőgazdasági termelést, értékesíti a termelő-eszközait és a mezőgazdaságon kívüli bevételi forrásból fogja fenntartani magát és háztartását.

Bővített Agripolis modell

A modell lehetőséget teremt a mezőgazdasági szerkezetváltozás tanulmányozására, valamint arra, hogy felhagynak-e a mezőgazdasági termeléssel a gazdálkodók, ha más farmon kívüli munkalehetőség vagy egyéb jövedelemforrás rendelkezésre áll.

A modell akkor vélelmezi a mezőgazdasági termelés feladását, ha:

- egyrészt a saját tőke negatív értéket vesz fel,
- másrészt ha a munka, a föld és a tőke alternatív költsége magasabb, mint ezen termelési eszközök potenciális jövedelme a mezőgazdaságon belül a következő termelési ciklusban a bérleti díjak és a szállítási költségek levonása után.

A kilépési kritériumok világosan megfogalmazottak azzal együtt, hogy egyes esetekben előfordul, hogy az üzemeket tovább folytatják a termelést negatív saját tőke és alacsony jövedelmezőségi viszonyok mellett is egyrészt, mert nincs más alternatíva, másrészt mert igen erős az érzelmi kötődés az életforma iránt.

A modell négy scenáriót vizsgál:

1. Az üzemben van örökös és csak akkor hagy fel a mezőgazdasági termeléssel, ha az alternatív költség magasabb a tőkehozadéknál.
2. 25% a valószínűsége, hogy ha van is örökös, nem folytatja a mezőgazdasági termelést.
3. 50% a valószínűsége, hogy ha van is örökös, nem folytatja a mezőgazdasági termelést.
4. 75% a valószínűsége, hogy ha van is örökös, nem folytatja a mezőgazdasági termelést.

A modellt 25 termelési ciklusra (évre) futtatták le, hogy minden egyes üzemnél megtörténjen a generáció-váltás. Azt az eredményt kapták, hogy az első 12 évben az üzemek száma jórészt változatlan marad, utána viszont a gazdálkodók fokozatosan elhagyják a mezőgazdaságot és az üzemek száma lecsökken. A kilépés 3 okra vezethető vissza. Egyrészt a termelési tényezők jövedelem termelő képessége nem érte el a tőke alternatív költségét, másrészt nem volt örökös, harmadrészt pedig a saját tőke negatív értéket vett fel.

A négy scenárió során a valószínűségek növekedésével nőtt a kilépő üzemek száma és a kilépők között növekedett a gazdálkodást folytatni nem kívánó örökösök aránya.

FAPRI-Írország modell

Ír kutatók az ír, az olasz, a belga, a holland, a dán, a német és a francia tejelő tehenészetek helyzetét és jövőbeni kilátásait modellezték 2001-2003 FADN adatok alapján. A vizsgálat apropóját a küszöbön álló tejkvóta rendszer felülvizsgálat adta, ami előreláthatóan a tejkvóták teljes eltörlését fogja előírni 2015-től. Ezt megelőzően várható a tejkvóta emelése.

Alapvetően a tejelő ágazat versenyképességére, az árváltozásokkal szembeni rugalmasságára, valamint a termelők attitűdjére voltak kíváncsiak a termelés folytatásával/felhagyásával kapcsolatban.

A modellező munka során két scenáriót vizsgáltak:

1. A tejkvóta bővítése 3%-kal 2008/09-ben.
2. 3%-os tejkvóta emelés évente (7 év alatt összesen 21 %) a kvótarendszer megszüntetéséig.

A modelleredmények értelmében az első scenárió esetén a 3%-os kvótaemelés 1,6%-os termelésbővülést vonna maga után a vizsgált országok tekintetében. Ez a kínálatbővülés viszont 3,5%-os árcsökkenést vonna maga után.

Ezzel szemben a második scenárió a vizsgálat országok átlagában 4%-os kínálatbővülést és 7%-os árcsökkenést valószínűsít. A második scenárió az ír tejágazatot az átlagnál sokkal nagyobb mértékben érintené. A modell eredmények értelmében a termelés 21%-kal emelkedne, a tej ára viszont 15%-kal csökkenne 2014-re.

A vizsgálatok során a termelői döntéseket egy dinamikus profit-maximalizáló LP modellel szimulálták. Az LP modell hiányosságait üzem szintű, exogén modell eredményekkel egészítették ki a termelés-folytatás/felhagyás, a munkaerő, a föld és a kvóta elosztás tekintetében.

A termelés folytatása vagy felhagyása esetén modellezték a potenciális örökös 3 választási lehetőségét: főmunkaidős gazdálkodás, részmunkaidős gazdálkodás, farmon kívüli munka. A döntéshez egy multinomiális logit modellt használtak, ami már ismert farm örökös választási mintázatát alapján modellezi az újondult örökösök várható döntési preferenciáit a személyiségi jegyeik és a gazdaságuk paramétereinek alapján. A gazdálkodás felhagyását az üzem jövedelemtermelő képességével modellezték. A korábbi évek tapasztalati adatait vették figyelembe, hogy megállapítsák, hogy milyen jövedelmezőségi szintnél az üzemek hány százaléka hagyott fel a termeléssel. Ezt a jövedelmezőségi szintet beépítették az LP modellbe. Az adott szint alatt az üzemek felhagytak a termeléssel, miközben a kvótájukat átvette a többi termelő az ír kvóta transzfer rendszer alapján.

Kérdőíves felmérések

A modell nem más, mint a modellezett folyamatok meghatározott törvényszerűségek szerint felépített sémája. Ez akkor a leghasznosabb, ha leegyszerűsített volta ellenére minél jobban közelíti a valóságot. Az összefüggések és a törvényszerűségek feltárása viszont egyedül a gazdasági események szereplőinek közvetlen megkérdezésével lehetséges. Erre szolgálnak a kérdőíves felmérések.

Mivel az SPS nem tekint vissza hosszú múltra, ezért mindössze néhány kérdőíves felmérés történt az egyszerűsített kifizetések bevezetése várható hatásainak vizsgálatára. Tranter és munkatársai (2004) három EU tagországban (Németország, Portugália, Egyesült Királyság) vizsgálták egy kivásárlási kötvény bevezetésének várható hatását a mezőgazdasági szektorra. Ennek keretei között a gazdaságok meghatározott időn keresztül egy fix összegű kifizetést kapnának, aminek lejártával megszűnnének a támogatások. A felmérésből az derült ki, hogy a termelők nagy része ennek ellenére nem változtatná meg termelési gyakorlatát.

Egy másik kutatás során tíz esettanulmányt készítettek Franciaország hegyvidéki területein gazdálkodó termelők körében. Ebből az derült ki, hogy a termelők messzemenően tisztában vannak a támogatási rendszer várható változásával. Ennek ellenére nem terveznek számottevő változtatásokat, mert úgy látják, hogy várhatóan nem lesz nagy eltérés a támo-

gatási összegek terén az új rendszerben sem, mivel a támogatások egy része továbbra is termeléshez kötött marad. Nagy valószínűséggel a teljes függetlenítés komolyabb változásokat eredményezne (Chatellier és Delattre, 2005).

Breen és kollégái (2005) az ír gazdálkodók várakozásait vizsgálta kérdőíves felmérés segítségével 2003-ban a bevezetés előtt álló SPS-sel kapcsolatban és az így kapott eredményeket összevetették egy LP modell eredményeivel. A kérdőíves felmérés szerint a gazdálkodók közömbösek voltak a várható változásokkal szemben, ami jelentős mértékben eltért a modell generálta előrejelzésektől.

Az IDEMA projekt keretei között kérdőíves felmérés segítségével vizsgálták a termelők szándékait különböző scenáriók és különböző időhorizontok mellett 5 EU tagországban (Anglia, Franciaország, Svédország, Litvánia, Szlovákia).

A vizsgált három scenárió a következő volt:

1. Minden folytatódik változatlan formában.
2. SPS bevezetése az előzetesen meghatározott támogatás-függetlenítési arányok szerint.
3. A támogatások teljes függetlenítése a termeléstől.

Az első scenárió esetében az EU-15 tagországokban az AGENDA 2000 során lefektetett szabályozás folytatódik, míg a két később csatlakozó tagország esetében a nemzeti agrárpolitikájuk előírásai maradnak érvényben.

A második és harmadik scenárió válaszainak összevetése az elsővel lehetőséget teremt a gazdálkodók szándékaiban megnyilvánuló esetleges változások feltárására.

A feltett kérdések arra fókuszáltak, hogy folytatni kívánják-e vagy esetleg abbahagyják a termelést a termelők, illetve amennyiben folytatják, tervezik-e a termőterület vagy a termelési szerkezet változtatását.

A kérdőív három időhorizontot különböztetett meg:

1. 5 éven belül.
2. 5 és 10 között.
3. 10 éven túl.

Ez lehetőséget nyújtott a rövid-, a közép- és a hosszútávú elképzelések feltérképezésére. A termelés felhagyását és a mezőgazdaság elhagyását megjelölők esetében további kérdés volt, hogy mit szándékoznak kezdeni a gazdaságukkal, illetve mihez kívánnak kezdeni, mivel szándékoznak foglalkozni a későbbiek során.

Az eddig elvégzett felmérések jobbra azt mutatták, hogy a gazdálkodók nem terveznek számottevő változtatást az eddigi gazdálkodási gyakorlatukban (Douarin et al, 2006).

3. Az SPS rendszer bevezetése Magyarországon

Ebben a fejezetben ismertetjük, hogy milyen támogatási feltételrendszer alapján végeztük el a vizsgálatokat. A magyar SPS modellt Udovecz, Popp és Potori [2007] részletesen ismertette az „Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság” című tanulmányban, így jelen kiadványban csak a modell legfontosabb jellemzőit közöljük a fenti tanulmány alapján.

„Magyarország olyan hibrid SPS modell bevezetését tervezi, amelyben a nemzeti tartalékból az áttérés évében – tehát egyszeri alkalommal – kiosztott extra támogatási jogosultságok az egyszerűsített kifizetési rendszerben nyújtott, a termeléstől 2007-ben, illetve a GOFR-növények esetében 2008-ban függetlenített nemzeti kiegészítő támogatások, valamint a cukorrépa-, továbbá zöldség- és gyümölcstermelőknek fizetett kompenzáció kontinuitását jelentik. Vagyis az alábbi, 2009 előtt nemzeti forrásból finanszírozott üzem-specifikus közvetlen támogatások 2009-től EU-forrásból finanszírozott támogatásokká válnának:

- egyes szántóföldi növények termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcímek);
- rizs termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;
- *Burley*-típusú dohány termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;
- *Virginia*-típusú dohány termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;
- hízott hímivarú szarvasmarhák termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcímek);
- húshasznosítású tehenek termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcímek);
- extenzív szarvasmarha-tartás termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása;
- tehéntej termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása (összevont jogcímek);
- anyajuhok termeléstől függetlenített nemzeti kiegészítő támogatása a kedvezőtlen adottságú területeken;
- cukorrépa-termelők kompenzációs kifizetése;
- zöldség- és gyümölcstermelők kompenzációs kifizetése.

Mindezek mellett a tervek szerint az anyajuhtartók is kapnának a nemzeti tartalékból extra támogatási jogosultságokat (az anyajuhtartás nemzeti kiegészítő támogatásként igényelhető alappremiuma 2007-ben és előreláthatóan 2008-ban is termeléshez kapcsolt lesz).

Magyarországon az összevont területalapú támogatási jogosultságokat az MVH az alkalmazás első évében osztja ki a 2013. évi 100%-os névértéken. A jogosultságok aktiválásával lehívható támogatási összeg persze kisebb lesz, egyrészt, mert a közvetlen támogatások szintje a Koppenhágai Megállapodás értelmében még csupán 60% 2009-ben, és évről évre 10%-os lépcsőkben emelkedik, másrészt, mert különböző elvonások (pl. nemzeti tartalék, önkéntes moduláció) lehetségesek.

A kiosztott egységnyi támogatási jogosultságok két összetevőből állnak. Az egyik az ún. regionális komponens, amely minden, az áttérés évében bejelentkező, a jogosultsági kritériumoknak megfelelő, jogosult földterülettel rendelkező földhasználót megillet. Az egységnyi regionális komponens megállapítása a következő: a 2013. évre rögzített közvetlen

támogatási keretből elkülönítik az ún. regionális támogatási „borítékot”, majd ezt elosztják az áttérés évében bejelentkező, támogatásra jogosult hektárok számával¹. Az áttérés évében bejelentkező, támogatásra jogosult terület az összevont területalapú támogatás referenciaterülete. Az FVM úgy tervezi a regionális komponens „beállítását”, hogy annak összege 2009-ben (nemzeti kiegészítéssel együtt) a lehető legjobban közelítse a 2008-ban esedékes 125-130 euró/hektár közötti SAPS kifizetést. A regionális komponens a szántó- és gyepterületek között differenciálható, de hogy e lehetőséggel Magyarország él-e, arról nincs végleges döntés.

Az egységnyi támogatási jogosultságok másik összetevője az ún. kiegészítő komponens, amivel az üzemek között differenciálni lehet. A differenciálás a 2007-ben, illetve 2008-ban kiosztott nemzeti támogatási jogosultságok (bázisidőszak 2006. december 31.), valamint a cukorrépa-, továbbá zöldség- és gyümölcsstermelőknek külön fizetett kompenzáció alapján történik. A kiegészítő komponens megállapítása a következő: a 2013. évre rögzített közvetlen támogatási keretből elkülönítik (a regionális támogatási boríték mellett) a 3%-ot meghaladó nemzeti tartalékot, amelyből az MVH a nemzeti kiegészítő támogatási jogosultságok nyilvántartása segítségével az egyes üzemekhez külön-külön referenciaösszegeket rendel, majd azokat elosztja az adott üzem áttérés évében bejelentett, támogatásra jogosult hektárjainak számával. A kapott egységnyi kiegészítő komponenseket hozzáadja az üzem egységnyi regionális komponenseihez. A regionális és kiegészítő komponensek minden üzemnél összeolvadnak, együtt képezik az ún. egységnyi támogatási jogosultságokat. Egy üzem egységnyi támogatási jogosultságainak száma tehát a bejelentett támogatásra jogosult hektárok számával, míg jogosultságainak névértéke a regionális és kiegészítő komponensek összegével lesz egyenlő. Egy egységnyi támogatási jogosultság névértéke legfeljebb 5 ezer euró lehet.

Összegzésként: az egységnyi támogatási jogosultságok az áttérés évében kreált, üzemként eltérő nagyságú vagyoni értékű jogok lesznek. Mivel a támogatásra jogosult minimális üzemméret 1 hektár marad, ezért minden támogatásra jogosult üzem legalább 1 db egységnyi támogatási jogosultsággal fog rendelkezni. Egy egységnyi támogatási jogosultság csak akkor aktiválható, ha ahhoz tulajdonosa 1 hektár támogatásra jogosult, használatában lévő földterületet tud rendelni, és teljesíti a kölcsönös megfeleltetési követelményeket.”

¹ Megjegyzendő azon elképzelést, amely szerint a regionális komponens csak a 2006. évben egyszerűsített kifizetésre jogosult földhasználók kapják, mégpedig a 2006. évben egyszerűsített kifizetésre jogosult hektárok számával arányosan, az Európai Bizottság szakértői a hatályos uniós joggal ellentétesnek ítélik.

4. Jövedelem- és szerkezetváltozás vizsgálata a MICROSIM modell segítségével

Ebben a fejezetben ismertetjük az egyes üzemtípusok várható jövedelemváltozásait és a mezőgazdaság várható szerkezetváltozását. A számításokat az Intézetben kifejlesztett MICROSIM modellel végeztük, amelynek felépítését röviden ismertetjük.

4.1. A MICROSIM modell bemutatása

A MICROSIM a tesztüzemi adatbázisra épülő determinisztikus mikroszimulációs modell. A megfelelő exogén változók előrejelzéseinek felhasználásával képes a tesztüzemek eredménykimutatásainak várható jövőbeli állapotát üzemsorosan megalkotni. A legfontosabb számított mutatók: bruttó termelési érték, költségek, támogatások, adózás előtti eredmény. A mutatókat az üzemek súlyszámaival felsorozva országosan reprezentatív értékeket kapunk. Az adatok üzemtípus, üzemméret, ill. régió szerint összegezhetők, tovább árnyalva az egyes agrárpolitikák hatáselemzését. A modell determinisztikus jellegét az adja, hogy a vetésszerkezet, állatállomány, állatértékesítés a bázisévi, jelenleg 2006-os állapotban rögzített, tehát a tesztüzemi rendszer várható állapota determinált. A 2000 óta használt modellel [ld. Keszthelyi és Kovács, 2004; Potori és Udovecz, 2004; Törzsök et al., 2006] jeleztük előre, hogy 2010-ig várhatóan mely gazdaságok kerülnek csődközeli helyzetbe, és hagynak fel a termeléssel.

A modell bemenetei:

- A **tesztüzemek** 2006-os bázisévra vonatkozó részletes **eredménykimutatás adatai**, részletesen lebontott költségadatai, az értékesítés nettó árbevétele értékesített termékek szerinti részletes bontásban, valamint az üzemek részletes támogatási adatai.
- Az ún. **input- és output-mátrixok**, vagyis a különböző nyersanyagok és felhasznált szolgáltatások, valamint az értékesítendő termények, állatok árai és volumenei a bázisévet követő négy évre. A mátrix értékeit a különböző forrásokból begyűjtött információk részletes áttanulmányozását követően, az előrejelzés időpontjában ismert gazdasági környezet figyelembevételével, szakértői becslés útján állapítottuk meg.
- A termeléstől független és termeléshez kötött **támogatások** várható értékei az elkövetkező négy évre. A modell az összes jövedelemmódosító támogatást² tartalmazza, nem számol a beruházási támogatásokkal, mivel azok csak közvetett hatást gyakorolnak a jövedelemre.
- Az adózási rendszer várható változásai. Természetesen a modell csak azokat az adóváltozásokat tartalmazza, amelyek az elemzés időpontjában előre láthatóak. Az adóváltozásoknak elsősorban a rövidtávú előrejelzésekben van jelentősége.

A tesztüzemi adatok

A MICROSIM modell fontos bemenetét jelentik a tesztüzemi adatok. Az Európai Bizottság a mezőgazdasági üzemek jövedelemalakulásának és gazdálkodásának elemzésére, s ezáltal a Közös Agrárpolitika támogatására 1965-ben egy reprezentatív információs rend-

² Azok a támogatások, amelyek közvetlenül megjelennek az adózás előtti eredményben.

szert hozott létre. A rendszer elnevezése: Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózat (angolul: *Farm Accountancy Data Network*; rövidítve: FADN).

Az FADN magyar alrendszere, a mezőgazdasági testületi információs rendszer azzal a céllal jött létre, hogy egyidejűleg szolgálja a hazai információ-szükséglet kielégítését, illetve az Európai Bizottság FADN-rendszeréhez kapcsolódjon.

A vizsgált mezőgazdasági üzemek csak az áruterelésre való alkalmasságuknak megfelelő üzemméret fölött kerülnek a megfigyelt mintába. Az üzemméretet a standard fedezeti hozzájárulás (SFH) segítségével fejezik ki. Ez az érték a gazdaságok tartós jövedelemtermelő kapacitását fejezi ki a termelőeszköz-ellátottság, a termelési szerkezet és a termőhelyi adottságok függvényében, így a gazdaság ökonómiai méretének meghatározására is használható. Egy gazdaság bizonyos tevékenységei, tevékenység-csoportjai által előállított SFH-értékeknek az üzemi SFH-ből való részesedési arányával az adott gazdaság termelési iránya (tevékenységének profilja) is jellemezhető [Keszthelyi 2007].

A magyar testületi rendszer a 2 európai méretegységet (EUME) elérő gazdaságokból áll. Az üzemeket a földrajzi elhelyezkedésük, méretük és termelési profiljuk, ill. Magyarországon a gazdasági forma (egyéni gazdaságok, gazdasági társaságok) figyelembe vételével választják ki.

Az EU FADN jogszabályai által meghatározott, Magyarországra érvényes 1900 gazdaság (2006-ban 1951 db) kiválasztása, a KSH Általános Mezőgazdasági Összeírása (ÁMÖ) és Gazdaságszerkezeti Összeírása (GSZÖ) felhasználásával, rétegzett mintavételezési eljárással történik.

A testüzemek adatait nem lehet önmagukban összegezni, átlagolni vagy mutatók előállítására használni, hanem csak azoknak a súlyszámoknak a segítségével, amelyek meghatározzák, hogy az adott gazdaság hány gazdaságot képvisel az országos alapsokaságból.

Az azonos módon rétegzett GSZÖ és FADN azonos csoportjaiba tartozó gazdaságainak számát egymással elosztva kapjuk meg az adott gazdálkodási formájú, méretű és típusú testüzemek súlyszámát. A rétegzés az üzemek tevékenységi irány, üzemméret és gazdálkodási forma alapján történő tipizálását jelenti. Ezekkel a súlyszámokkal felsorozva a hozzájuk tartozó üzemsoros adatokat országos aggregált, és ezeket elosztva a súlyszámok összegével, üzemre vetített adatokat kapunk. A súlyszámok kiszámításához szükség van a testüzemek tevékenységi irányának, és gazdasági méretének meghatározására. A testüzemeket gazdasági forma szerint kettő (egyéni gazdaságok, gazdasági társaságok), az európai méretegység alapján kilenc, valamint tevékenységi irány szerint 16 csoportba sorolják be.

Input/output mátrixok

A modellezés másik fontos bemenetét jelentik az ún. input- és outputár mátrixok, vagyis a különböző nyersanyagok és felhasznált szolgáltatások, valamint az értékesítendő termények, állatok árai a bázisévet követő négy évre. A mátrix értékeit a különböző forrásokból begyűjtött információk részletes áttanulmányozását követően, az előrejelzés időpontjában ismert gazdasági környezet figyelembevételével, szakértői becslés útján állapítottuk meg.

A földbérleti díjak előrejelzése során figyelembe vettük az Európai Unióhoz való csatlakozás időpontjától esedékes támogatásoknak a földbérleti díjakra gyakorolt hatását. Az egyéb input tételek esetében rövid távon a KSH, hosszú távon a Koping Datorg [2007] előrejelzéseire támaszkodtunk.

Az output ármátrix becsléséhez figyelembe vettük a különböző külföldi műhelyek, úgymint az OECD-FAO [2007], a FAPRI [2007], az USDA [2007], illetve az EC DG AGRI [2007] előrejelzéseit a világgpiacra, illetve amennyiben rendelkezésre állt, a magyar piacra vonatkozóan egyaránt.

A rövid távú piaci folyamatok értékeléséhez a KSH havonta megjelenő gyorstájékoztatója [KSH 2007], illetve a releváns termékek esetében az AKI Piaci Információs Osztálya által gyűjtött információkra támaszkodtunk. Ezenkívül figyelembe vettük a Magyar Nemzeti Bank tanulmányát [MNB 2007] és az AKI Statisztikai osztálya által készített összefoglaló anyagokat [AKI 2006].

A modellezési munka során általában több input/output mátrixszal futtatjuk a modellt – a nemzetközi és hazai gazdasági környezet scenárióinak megfelelően.

A modell működése

Az egyes üzemek adott évre előrejelzett költsége a költségszerkezetet leíró és az input-mátrix szorzata. Az üzemek előrejelzett bevétele pedig az üzem részletes árbevétel adatait tartalmazó mátrixot és a termékek és szolgáltatások árának és volumeneinek várható alakulását tartalmazó output-mátrix szorzata

Ezután kiszámítjuk a modellezett évre vonatkozó támogatásokat. A tesztüzemi rendszer csaknem az összes eredménymódosító támogatást tartalmazza, és a legtöbb támogatásra reprezentatív, vagyis a tesztüzemek által kapott támogatásokat az üzemek súlyszámaival felszorozva az országosan kiosztott támogatási összeghez közeli értéket kapunk.

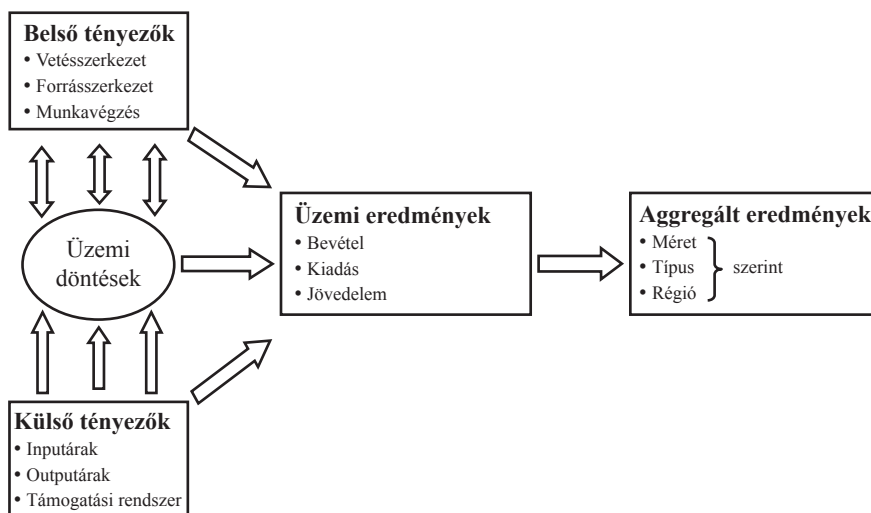
A MICROSIM-ben a támogatások két csoportra oszthatók: szimulált és nem szimulált támogatások. A szimulált támogatások esetén a támogatás alapjául szolgáló naturáliát, termeléstől független támogatásnál a támogatás alapjául szolgáló bázisév adatait felszorozzuk a jövőbeli várható támogatási összeggel.

A nem szimulált támogatások két részből állnak: a tesztüzemi rendszerben az eredménymódosító támogatások kis része nem nevesített, vagyis az egyéb jövedelemmódosító támogatások között jelenik meg. Másrészt vannak olyan támogatások, amelyekre a tesztüzemi rendszer kevésbé reprezentatív, ezek az agrárkörnyezetvédelmi és a kedvezőtlen adottságú területekre vonatkozó támogatások. A modell természetesen ezeknek a támogatásoknak a változásait is figyelembe veszi, feltételezve azt, hogy a gazdaságok évről évre sikeresebben veszik igénybe a támogatásokat, vagyis üzemenként is hatékonyabbá válik a támogatások lehívása.

A modell ezen kívül tartalmaz egy részt, ami a tesztüzemek várható jövedelmi adatait korrigálja a várható adóváltozásokkal, melyek főként a konvergencia-programhoz kapcsolódnak.

A modell tartalmaz egy üzemi belső döntéseket szimuláló optimalizációs részt, amit azonban jelen vizsgálatból kiiktattunk. Az algoritmus továbbfejlesztését a jövőben tervezzük, figyelembe véve azt is, hogy nem minden termelő optimalizálja tevékenységét. A modell működését az alábbi ábra mutatja be:

A MICROSIM modell működése

A modell előnyei:

- A modell erejét a robusztussága adja, a tesztüzemi kérdőívek részletessége lehetővé teszi többek között az agrártámogatások és adóváltozások széles körének modellezését.
- A modell kiválóan alkalmas különböző scenáriók hatásának rövid távú, 2-3 éves előrejelzésére. A scenáriókat egy-egy támogatás változása, bizonyos termékek árainak, volumeneinek változása, adott költségtételek változása (pl. energiaár emelkedés) jelentheti.
- A modell alkalmas árrugalmasságok elemzésére: egy-egy termék árának 1%-os változása milyen változást jelent bizonyos típusú üzemek jövedelmében.
- Mivel a modell alapjául a teljes tesztüzemi adatbázis szolgál, a vizsgált üzemek csoportja rendkívül pontosan meghatározható, összehasonlíthatók a különböző típusú, nagyságú és területi elhelyezkedésű üzemek.
- Mivel a modell képes a tesztüzemek eredménykimutatásainak részletes előrejelzésére, speciális pénzügyi vizsgálatok (pl. csödelőrejelzés) is végezhetők.
- Mivel a felhasznált adatbázis illeszkedik az Európai Unió egységes Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózatába (Farm Accountancy Data Network, FADN), lehetséges az eredmények nemzetközi összehasonlítása.

A modell hátrányai:

- Az üzemi optimalizáló algoritmus nélkül a modell a bázisév termelési szerkezetét és forrásszerkezetét üzemenként változatlanak tekinti, a szerkezetváltozást, terület-allokációt, állati termékek kibocsátásának változását közvetlenül nem becsüli.
- A modell rendkívül érzékeny egyes input- és output indexek (pl. gabona-értékindeks, tej- és sertéshús-árindex) változásaira. Ezek az indexek nehezen becsülhetők, főleg hosszútávon. A modellnek ezt a bizonytalanságát több ármátrix scenárió felhasználásával és összehasonlításával csökkentjük.

4.2. Csődelőrejelzés a MICROSIM modellben

Az empirikus csődelőrejelzési módszerek az a lényege, hogy a bankok hitelezési gyakorlatához hasonlóan pénzügyi mutatók alapján minősítjük az üzemeket.

Figyelembe véve az ismert hitelbírálati és adóminősítési rendszereket, kiválasztottuk azokat a mutatókat, amelyek segítségével eldönthető, hogy egy gazdaság csődközeli helyzetbe került-e. Azokat az üzemeket minősítettünk fizetéseképtelennek, ahol a negatív saját tőke hosszúlejáratú kötelezettségekkel párosul. Ebben az esetben az üzem képtelen kifizetni az adósságait, a vagyona nem nyújt fedezetet a termelés finanszírozásához, újabb hitelek felvételéhez, tehát kénytelen abbahagyni a termelést.

Az előrejelzést úgy készítettük, hogy a kiindulási év saját tőkéjéhez minden évben hozzáadtuk az adott évre számított adózás előtti eredményt. Negatív adózás előtti eredmény esetén ez a saját tőke csökkenését jelentette. Azokat az üzemeket soroltuk a csődbejutókhoz, amelyeknél a saját tőke nullára csökkent, vagyis a sorozatos veszteség miatt az üzem felélte a saját tőkéjét, és amelyek rendelkeznek hosszúlejáratú kötelezettségekkel. Ezzel a módszerrel meglehetősen pontosan előre jeleztük az abrakfogyasztó állapotokat tartó gazdaságok szelektálódását [ld. Potori és Udovecz, 2004].

Egyéni gazdaságoknál az adózás előtti eredmények előrejelzésénél figyelembe kell venni, hogy az így számított jövedelmeknek kell fedezetet nyújtaniuk az egyéni (családi) gazdaságok személyi jövedelmeire is. Ezért elvégeztük az ún. bércorrekciót, vagyis az egyéni gazdaságok eredményét csökkentettük a felhasznált családi munkaerő éves munkaerőegységére jutó minimálbérrel. Azoknak az egyéni gazdaságoknak az eredményét nem módosítottuk, amelyek a családi munkavégzésre minimálbérnél nagyobb bércöltséget számoltak el.

Mivel az egyéni gazdák közül arányaiban kevesebben rendelkeznek hosszúlejáratú kötelezettségekkel, mint a társas gazdaságok, a modell kevesebb egyéni gazdaság csődbejutását vetíti előre, ami illeszkedik ahhoz a gyakorlati tapasztalathoz, hogy az egyéni üzemeket a gazdák akkor is fenntartják, amikor az nem, vagy nem kifejezetten éri meg nekik, egyrészt érzelmi okokból, másrészt azért, mert így legalább a saját fogyasztásuk egy részét saját maguk meg tudják termelni.

A prognózis egyik nagyon fontos eleme, a piaci árak várható alakulása mindig rejt némi bizonytalanságot, mert számos előre nem látható tényező befolyásolja az időjárástól a divatokon át, egészen a ritka, de annál drasztikusabb hatású természeti katasztrófákig, nem beszélve a madárinfluenza vélt vagy valós veszélyeiről. Kiszámíthatóbb, de így is nagy bizonytalanságot rejt az agrár- és kereskedelempolitika változékonyága.

4.3. Hipotézisek

A MICROSIM modell egyik legfontosabb bemenetét jelentik a mezőgazdasági termékek és a termeléshez szükséges inputok várható árai. Ezek az árak azonban már középtávon is nehezen becsülhetők, így az előrejelzés bizonytalanságának csökkentése miatt az elemzéseket a rövidtávú csődelőrejelzés kivételével két várható jövőkép vagy „szcenárió” köré csoportosítottuk. A scenáriókat Udovecz, Popp és Potori [2007] tanulmánya alapján készítettük el.

Valószínű jövőkép

A termékárak és inputárak a legnagyobb valószínűséggel bekövetkező állapotra vonatkoznak, vagyis amennyiben lényegi változások sem a termékpiacokon, sem az agrárpolitikában nem következnek be a jelenleg várható, tudható állapothoz képest. A legfontosabb feltételezéseink a következők:

- 2009-től az összevont területalapú támogatás bevezetése Magyarországon (ld. 4.2. fejezet);
- a gabonapiaci intervenciók felvásárlás, és eltörlik a kötelező területpihentetés eltörlése;
- a gabonafogyasztás növekedése és a bioüzemanyagok termelése miatt a gabonafélék iránti keresletet növekedése;
- középtávon csökkenő infláció és az inflációt meghaladó mértékben növekvő reálbérek;
- átlagos időjárású évek;
- a következő két évben a tejhiány miatt magas tejár, ezt követően enyhe árcsökkenés;
- kis mértékben emelkedő élősértés és baromfi árak;
- nem számoltunk a Magyarországon vagy külföldön megjelenő állatbetegségek, járványok kereslet- és átváltoztató hatásaival és a fagykár következtében fellépő országos léptékű termeléseszkökenéssel.

Optimista jövőkép

Ennél a változatnál eltérő gazdasági környezetet alakítottunk ki, kedvezőbb világpiaci tendenciákkal számoltunk, valamint feltételeztük, hogy a magyar agrárpolitika kedvező változásának köszönhetően javulnak a mezőgazdasági termelés feltételei és a piacrajtás lehetőségei. A legfontosabb eltérések a valószínű jövőképtől:

- 10%-kal magasabb gabonaárak, a technológiai fejlesztéseknek és a beruházási támogatásoknak köszönhetően nagyobb hozamok;
- a növekvő globális kereslet miatt magasabb állati termék árak;
- kedvező zöldség- és gyümölcsárak, főként a forint alacsony árfolyamából adódó kedvezőbb exportlehetőségek miatt.

4.4. A várható jövedelem alakulása az egyes üzemtípusoknál

A MICROSIM segítségével megvizsgáltuk, hogy hogyan alakul a hat üzemszoport összesített jövedelme 2009-ig, valamint az üzemek hány százaléka fog várhatóan nyereségesen gazdálkodni. A számításokat mindkét szcenárióra elvégeztük, az adatokat a 9. táblázat tartalmazza. Egyéni gazdaságok esetén elvégeztük az ún. minimálbéres bércorrekciót, vagyis az egyéni gazdaságok eredményét csökkentettük a felhasznált családi munkaerő éves munkacsoportjára jutó minimálbérrel.

Az adózás előtti eredmény, valamint a nyereségesen gazdálkodó üzemek arányának alakulása üzemcsoportok és scenáriók szerint 2008-2009 között

Tevékenységi irány	Adózás előtti eredmény, nyereséges üzemek aránya	2008		2009	
		Valószínű	Optimista	Valószínű	Optimista
Szántóföldi növénytermesztők	adózás előtti eredm. Mrd Ft	123,98	141,63	161,26	184,27
	nyereséges üzemek aránya, %	72%	76%	77%	79%
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	adózás előtti eredm. Mrd Ft	15,52	21,98	16,07	24,16
	nyereséges üzemek aránya, %	56%	59%	57%	59%
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	adózás előtti eredm. Mrd Ft	-31,76	-1,24	-31,98	9,37
	nyereséges üzemek aránya, %	41%	61%	42%	65%
Ültetvény	adózás előtti eredm. Mrd Ft	3,90	8,16	6,47	10,63
	nyereséges üzemek aránya, %	35%	40%	37%	41%
Kertészet	adózás előtti eredm. Mrd Ft	6,33	7,84	6,82	8,17
	nyereséges üzemek aránya, %	59%	59%	59%	59%
Vegyes	adózás előtti eredm. Mrd Ft	27,07	47,12	36,36	63,68
	nyereséges üzemek aránya, %	44%	53%	46%	55%
Összesen	adózás előtti eredm. Mrd Ft	145,04	225,49	188,22	300,27
	nyereséges üzemek aránya, %	56%	61%	58%	63%

A modellszámítások szerint a következő három év nyertesei a szántóföldi növénytermesztők lesznek. Mindkét modellváltozat szerint az adózás előtti eredményük növekvő tendenciát mutat, és a nyereséges üzemek aránya 77% körül alakul. Ennek oka elsősorban a gabonafélék iránti tartósan magas kereslet, ami az árakat az elmúlt évek árszintje fölé emeli. Ezenkívül a folyamatos technológiai fejlesztésnek és az üzemkoncentrációnak köszönhetően javul a technikai hatékonyság, növekednek a hozamok.

A tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartó üzemek jövedelemnövekedése a szántóföldi növénytermesztőkét is meghaladja, ami főként a következő 2 évben várható magasabb tejáraknak köszönhető. A nyereséges üzemek aránya 60% körül alakul, ami alacsonyabb, mint a szántóföldi növénytermesztőknél. Ez arra utal, hogy az áremelkedést az üzemek egy része nem tudja kihasználni, a kevésbé hatékony technológia miatt veszteséges lesz.

Legkedvezőtlenebb helyzetben a sertés- és baromfitartók vannak, ahol még 2008-ban is veszteség jelentkezik, a nyereséges üzemek aránya 50% alatt marad. Mivel várhatóan a kevésbé hatékony gazdaságok abba fogják hagyni a termelést (lásd 5.6 fejezet), 2009-re a versenyben maradó üzemek már nyereséget könyvelhetnek el, a nyereséges üzemek aránya 65% lesz.

Az enyhén emelkedő zöldség- és gyümölcsáraknak köszönhetően az ültetvényes gazdálkodók és a kertészeti termelők jövedelme stabilitást mutat, a nyereséges üzemek aránya a kertészeti termelőknél magasabb, ami valószínűleg a termelés kisebb kockázatának köszönhető.

A vegyes gazdálkodást folytató üzemek jövedelme szintén emelkedő tendenciát mutat, annak ellenére, hogy a sertésállomány több, mint 40%-a ezekben az üzemekben található. Tehát a szántóföldi növénytermesztésből származó többletjövedelem ezeknél a gazdaságoknál képes ellensúlyozni a sertéstartásból adódó veszteségeket.

4.5. A nemzeti kiegészítő támogatások függetlenítésének hatása

Az ágazati tesztüzemi adatok segítségével azt vizsgáltuk, hogy melyek azok az üzemek, amelyek meg fogják szüntetni azon ágazataikat, amelyekre a termeléstől függetlenül is megkapják a támogatást.

Bikahízalás esetén azt feltételeztük, hogy csak azon gazdaságok folytatják tovább ezt a tevékenységet, amelyek ebben az ágazatban támogatás nélkül is nyereséget tudnak elérni. Ahol az ágazati tesztüzemi adatok alapján támogatás nélkül veszteséges lenne ez az ágazat, ott megszüntetik a bikahízalást. Ezt arra alapoztuk, hogy a bikahízalás a legtöbb üzemnél kiegészítő tevékenységet jelent, leépítése az üzem egészének működését nem befolyásolja jelentősen, a bikaborjak értékesítése nem okoz gondot. Számításaink szerint 40%-kal kevesebb bikát fognak hízlalni a nemzeti kiegészítő támogatás függetlenítése miatt.

Hasonló megközelítést – és szintén ágazati tesztüzemi adatokat – alkalmaztunk a szántóföldi növényekre igényelhető nemzeti kiegészítő támogatás (GOFR top-up) 2008-as függetlenítése hatásainak vizsgálata során. Azt feltételeztük, hogy csak azok a gazdaságok folytatják a támogatásra jogosult szántóföldi növények termesztését, amelyek támogatás nélkül is nyereséget tudnak elérni. Másik feltételezésünk az volt, hogy a 15 AK-nál jobb minőségű földeken más üzemek folytatják a gazdálkodást. Így a támogatás függetlenítése miatt maximálisan kieső hektárszám 243 ezer, ami az árutermelő gazdaságok GOFR-területének 7,7 %-a, a GOFR-növények termelési értékének viszont mindössze 4,3%-a. Azonban a 2007-es év magas gabonaárjai pozitívan befolyásolják a termelők várakozásait, a bioetanolipar fejlődése szintén ösztönzi a termelést, így a magas árak reményében a rosszabb minőségű területek egy részén is folytatni fogják a gazdálkodást. Ha azt feltételezzük, hogy a 12 AK-nál jobb minőségű területeken lesz aki folytatja a gazdálkodást, a GOFR-terület 4,3%-a és a termelési érték 2%-a fog kiesni. Ezt a csökkenést pótolják a hatékonyan termelők magasabb hozamai. Figyelembe kell venni egyrészt azt is, hogy a modellszámítások szerint a GOFR-növények termesztésével főként a kisebb területen gazdálkodó, nem kifejezetten árutermelő egyéni gazdaságok hagynak fel, akiknél jelentős a saját állatállomány részére történő termelés. Ezenkívül az energiacélú gabonatermesztés előtérbe kerülése a termelés ösztönzése irányába hat. Tehát várhatóan a GOFR-növények termesztési területe a számítottnál jóval kisebb mértékben csökken.

A tejtermelési támogatás függetlenítése a termeléstől szintén nem fog változást okozni a termelésben. Egyrészt a támogatások összegét már korábban is az üzem beszállítási és közvetlen értékesítési tejkvótája alapján állapították meg – igaz lehetett tejkvótát vásárolni –, másrészt a következő két évben várható tartósan magas tejár a legtöbb üzemet a tejtermelés folytatására ösztönzi.

A kedvezőtlen adottságú területeken történő anyajuh tartási támogatás függetlenítése a termeléstől nem okoz változást a termelés volumenében, elsősorban azért, mert a juhtartás felszámolása esetén elesnek a termelők a továbbra is termeléshez kapcsolt anyajuh tartási támogatástól. Ugyanez vonatkozik a többi, termeléstől részben függetlenített támogatásra is.

4.6. Középtávú csődelőrejelzés

A mezőgazdaság várható szerkezetváltozását több szempontból meg lehet közelíteni, ebben a fejezetben az üzemi szempontú megközelítést alkalmaztuk. A MICROSIM modell segítségével meghatároztuk azokat az üzemeket, amelyek 2010-re csődközeli helyzetbe kerülnek és emiatt kénytelenek felhagyni a termeléssel. A csődelőrejelzés modellszámítási eredményeit az „Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság” című tanulmányban is ismertettük [Udovecz, Popp és Potori 2007].

Az alapsokaságot, vagyis a tesztüzemek által képviselt gazdaságokat a 2 EUME feletti üzemek jelentik, amelyeknek számát üzemtípusonként a 10. táblázat tartalmazza.

10. táblázat

A 2 EUME feletti gazdaságok száma üzemtípusonként és gazdasági formánként

Tevékenységi irány	Egyéni gazdaságok	Társas vállalkozások	Összesen
Szántóföldi növénytermesztők	33 930	2 754	36 684
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	4 660	439	5 099
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	3 190	657	3 847
Ültetvény	12 953	1 047	14 000
Kertészet	6 248	202	6 450
Vegyese	25 134	647	25 781
Összesen	86 115	5 746	91 861

A csődbejutó üzemek arányát az egyes üzemtípusokon belül a 11. táblázat tartalmazza, az üzemtípusok részletes ismertetése a bevezetőben található.

11. táblázat

A 2010-ig csődbejutó üzemek százalékos aránya

Tevékenységi irány	Valószínű			Optimista		
	Egyéni	Társas	Összesen	Egyéni	Társas	Összesen
Szántóföldi növénytermesztők	0,48	5,72	0,88	0,44	5,41	0,81
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	2,20	10,43	2,91	2,20	1,34	2,13
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	3,58	32,79	8,57	2,88	20,02	5,81
Ültetvény	0,72	9,61	1,39	0,71	8,00	1,25
Kertészet	0,93	0,00	0,90	0,93	0,00	0,90
Vegyese	0,10	4,52	0,21	0,08	3,79	0,17
Összesen	0,65	9,55	1,20	0,60	6,87	0,99

Az egyéni gazdaságok a társas gazdaságoknál lényegesen kisebb arányban hagynak fel a termeléssel, aminek az a legfőbb magyarázata, hogy az egyéni gazdálkodók akkor is folytatják a termelést, amikor ezt a jövedelmi viszonyok nem indokolják.

Az abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságok, vagyis a sertés- és baromfitartók vannak a legveszélyeztetettebb helyzetben, a társas vállalkozásoknál a várható csődbejutási arány meghaladja a 30%-ot. Ezt főként a takarmányárak növekedése, a kevésbé dinamikus növekvő felvásárlási árak és az import jelentős árleszorító hatása indokolja.

A tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartó üzemeknél a csődbejutási arány kisebb, mint 3%. Ezen belül a várhatóan tartósan magas tejárak miatt nem a tejtermelő gazdaságok, hanem a juhtartó gazdaságok hagynak fel a termeléssel.

A növénytermesztő üzemtípusoknál és a vegyes gazdálkodást folytató üzemeknél a csődbemenők aránya elhanyagolható, esetükben 2010-ig jelentős szerkezetváltozás nem várható.

Megfigyelhető, hogy az állattenyésztő üzemtípusoknál van a legnagyobb különbség a két scenárió esetén, vagyis ezek az üzemek vannak leginkább kitéve a gazdasági környezet változásának.

A csődbejutó üzemek arányánál is többet mondhat a 12. táblázat, amely a termelést feladók földterületét, állatállományát és foglalkoztatottainak számát mutatja.

12. táblázat

A 2010-ig csődbejutó üzemek földterülete, állatállománya és foglalkoztatottainak száma

Megnevezés	Mértékegység	Valószínű	Optimista	Országos (2 EUME felett)
Foglalkoztatottak száma	fő	8 478	6 410	170 296
Hízósertés (25 kg felett)	állatlétszám,db	392 890	323 149	1 943 858
Anyakoca	állatlétszám,db	57 338	45 422	302 524
Tejelő tehén	állatlétszám,db	8 771	5 374	230 718
Broiler	állatlétszám,db	2 172 955	1 444 703	20 403 122
Hízópulyka	állatlétszám,db	488 265	318 639	2 548 998
Juh (összesen)	állatlétszám,db	80 734	54 504	1 172 392
Szántóterület	ha	87 413	72 081	3 710 320
Gyepterület	ha	16 501	10 574	462 940
Ültetvény (szőlő, gyümölcs együtt)	ha	7 240	6 366	146 545

A foglalkoztatottak száma a főmunkaidőben foglalkoztatottakat tartalmazza. A termeléssel felhagyó gazdaságokban dolgozó mintegy 8 ezer fő, a mezőgazdasági foglalkoztatottak mintegy 4,6%-a veszíti el állását. Ha a részmunkaidős foglalkoztatottakat is beleszámoljuk, akkor ugyanez az arány 2,6%. Számításainkban nem vettük figyelembe, hogy a termelésben maradók a csődbejutóktól nemcsak termelőkapacitásokat, hanem a „felszabadult” munkaerő egy részét is átveszik.

A földterülettel rendelkezők csődbejutási esélye jóval kisebb. Az adatokból megállapítható, hogy csak kevés földterület esik ki a termelésből, ráadásul feltételezhető, hogy ezeket a területeket a sikeresen gazdálkodók rövid idő alatt átveszik. A kieső szőlő- és gyümölcssteriletek között pedig nagy valószínűséggel sok a korszerűtlen, kivágásra szoruló ültetvény.

Nagyobb aggodalomra ad okot az állatlétszám várható csökkenése. A sertésállomány akár 20%-kal, a broilerállomány 11%-kal, a hizópulyka-állomány pedig 19%-kal csökkenhet. A húzócsirkét tartó gazdaságok termelése szüneteltethető, kedvezőbb feltételek esetén újraindítható, így a fenti számok a tényleges csökkenés felső értékét jelentik. Azonban a sertésstartásnál az egyszerű már befejezett termelés csak rendkívül nehezen, nagy befektetések árán indítható újra. Az eredményeket még súlyosabbá teszi, hogy a 2010-re kieső állatlétszámokban nincsenek benne a vegyes gazdálkodást folytató üzemek állatlétszámai, mivel a MICROSIM modell nem kezeli az egy üzem belüli szerkezetváltozást. Ez különösen a sertést is tartó vegyes üzemekre vonatkozik, mivel várhatóan számos – egyébként nyereséges vagy nyereségesse tehető – vegyes gazdaság hagy fel a sertésenyésztéssel vagy jelentősen csökkenti azt. Tehát középtávon valószínűsíthető a sertésállomány nagy arányú csökkenése, még a hatékonyan gazdálkodó üzemek termelésnövekedése és az EMVA fejlesztési támogatások miatt várhatóan 2 éven belül megjelenő új belépők mellett is.

Várhatóan a juhállomány mintegy 7%-kal csökkenhet, elsősorban Románia árleszóró hatása miatt.

Összességében megfogalmazható, hogy a következő 3 év várható folyamatai legsúlyosabban az állattenyésztőket érintik, mind a megszűnő üzemek száma, mind a termelés kiesés nagysága tekintetében.

4.7. Kiemelkedően jó üzemek 2010-ig

A MICROSIM segítségével kísérletet tettünk azoknak az üzemeknek az azonosítására is, amelyek legalább középtávon az agrárpolitikának, az uniós csatlakozásnak és ezzel együtt a támogatási rendszer változásának egyértelmű nyertesei, amelyek hosszútávon nagy valószínűséggel nyereségesen működtethetők.

A csődelőrejelzéshez hasonlóan az adózás előtti eredményt vettük figyelembe. Azokat a gazdaságokat tekintettük kiemelkedően jónak, amelyek a következő három évben pozitív adózás előtti eredményt érnek el, növekvő tendencia mellett. Mivel az egyéni gazdaságok a családi munkaerőre nem számolnak el bérköltséget, az adózás előtti eredményeket az egyéni és társas gazdaságok között nem lehet közvetlenül összehasonlítani.

Az egyéni gazdaságok eredményét ezért korrigáltuk, vagyis az egyéni gazdaságok eredményét csökkentettük a felhasznált családi munkaerő éves munkaerőegységére jutó átlagos társas gazdasági bérköltséggel. A csődelőrejelzéssel ellentétben a sikeres gazdaságok azonosításakor indokolt az egyéni gazdaságoknál a minimálbérnél nagyobb bérköltséget figyelembe venni, mivel azok az egyéni gazdaságok, melyek csupán a minimálbért képesek kigazdálkodni, nem tekinthetők sikeresnek. Azoknak a gazdaságoknak az eredményét nem módosítottuk, amelyek a családi munkavégzésre a társas gazdaságok átlagos bérköltségénél nagyobb bérköltséget számoltak el.

A kiemelkedően jó üzemek súlyszámait összeadva országosan reprezentatív üzemszámokat kapunk, az üzemek arányát az egyes üzemtípusokon belül a 13. táblázat tartalmazza.

13. táblázat

Kiemelkedően jó üzemek aránya 2010-re

Tevékenységi irány	Valószínű			Optimista		
	Egyéni gazdaságok	Társas vállalkozások	Összesen	Egyéni gazdaságok	Társas vállalkozások	Összesen
Szántóföldi növénytermesztők	23,50%	55,84%	25,93%	25,82%	61,80%	28,52%
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	2,87%	10,26%	3,51%	12,70%	26,20%	13,86%
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	0,44%	5,42%	1,30%	3,86%	17,55%	6,20%
Ültetvény	7,07%	20,65%	8,08%	11,60%	23,55%	12,50%
Kertészet	8,22%	23,76%	8,71%	8,49%	23,76%	8,97%
Vegyes	5,76%	26,57%	6,29%	10,84%	35,24%	11,45%
Összesen	12,77%	35,76%	14,21%	16,53%	42,72%	18,17%

A kiemelkedően jó gazdaságok aránya a szántóföldi növénytermesztőknél a legmagasabb. Kedvező helyzetük elsősorban a területalapú támogatási rendszernek és a várhatóan magas gabonaáraknak köszönhető. Az állattenyésztés azonban nem ítéhető meg egységesen; míg a tömegetakarmány fogyasztó állatokat tartó gazdaságok várakozásai a piaci viszonyok miatt kedvezőbbek, ugyanakkor nagyon kevés sertés- és baromfitartónak biztatóak a rövid- és középtávú jövedelem-kilátásai.

Míg a csődbejutók aránya az egyéni gazdaságoknál alacsonyabb, addig a kiemelkedően jó vállalkozások aránya a társas vállalkozásoknál jóval kedvezőbb. Ez főként a két csoport eltérő finanszírozási stratégiájának köszönhető, a társas vállalkozásoknál jóval magasabb az idegen források aránya, ami magasabb kockázattal jár.

A 14. táblázatból látható, hogy a növénytermesztésben több a tartósan nyereségesen gazdálkodó üzem, míg az állattenyésztési termelésnek csak egy kis részét adják ezek az üzemek, kivéve a tejtermelést, ahol a sikeresen gazdálkodó üzemek a termelés a valószínű scenárió szerint is a termelés 1/3-ad részét adják. Legrosszabb a helyzet a sertésenyésztésnél, ahol a hizósertés kibocsátásnak mindössze 3,2%-át adják sikeresen gazdálkodó üzemek. Ezzel szemben a szántóterület mintegy 43%-án, az ültetvényterület mintegy 15%-án várhatóan tartósan jövedelmező gazdálkodás folyik majd.

**A kiemelkedően jó gazdaságok földterülete, állatállománya
és foglalkoztatottainak száma**

Megnevezés	Mértékegység	Valószínű	Optimista	Országos (2 EUME felett)
Foglalkoztatottak száma	fő	37 734	53 133	170 296
Hízósertés (25 kg felett)	állatlétszám,db	63 141	204 815	1 943 858
Anyakoca	állatlétszám,db	8 806	25 289	302 524
Tejelő tehén	állatlétszám,db	70 178	123 984	230 718
Broiler	állatlétszám,db	1 324 249	4 018 518	20 403 122
Hízópulyka	állatlétszám,db	126 069	265 512	2 548 998
Juh (összesen)	állatlétszám,db	96 586	141 063	1 172 392
Szántóterület	ha	1 592 208	1 963 330	3 710 320
Gyepterület	ha	118 528	151 045	462 940
Ültetvény (szőlő,gyümölcs együtt)	ha	21 207	30 485	146 545

Külön vizsgálatot érdemel, hogy melyek lehetnek azok a tényezők, amik megkülönböztetik a tartósan pozitív adózás előtti eredményt elérő üzemeket a várhatóan csődbejutó üzemektől, milyen szerepe lehet ebben a tevékenységi iránynak, az üzemméretnek és a finanszírozásnak. A 15. táblázat a két csoportot összehasonlító mutatókat tartalmazza.

A csődbejutó üzemek között sokkal nagyobb arányban szerepelnek az állattenyésztők, elsősorban a sertés- és baromfitartók, míg a kiemelkedően jó üzemek között a szántóföldi növénytermesztők és a vegyes gazdálkodást folytatók aránya a legmagasabb. Tehát maga a tevékenységi forma is nagyban meghatározza azt, hogy egy adott üzem sikeresen működik-e a jövőben.

Érdemes összehasonlítani a kisméretű gazdaságok jövedelmi kilátásait a közepes és nagyméretű üzemekével. Megfigyelhető, hogy a közepes és nagyméretű üzemek az országos arányukat meghaladó mértékben szerepelnek mind a csődbejutók, mind a kiemelkedően jó üzemek között, a kisméretű gazdaságokhoz képest ezeknél az üzemeknél nagyobb a csődnek a kockázata, de nagyobb az esélye a sikernek is.

Megfigyelhető az is, hogy a társas gazdaságok aránya mindkét csoportban nagyobb, mint az országos arányuk, ami a már ismertetett eltérő finanszírozással magyarázható.

A pénzügyi mutatók elemzéséből kiderül, hogy a csődbejutók finanszírozásában nagyobb az idegen források aránya, és magasabb az eladósodottsági mutató értéke, míg a likviditásuk rosszabb, jóval az elfogadható 1,2-es érték alatt van. A sikeres üzemek finanszírozása nem tér el jelentősen az országos értékektől, az egyetlen különbséget a magasabb likviditási rátájuk adja.

A kiemelkedően jó és a csődbemenő gazdaságok összehasonlítása

Tevékenységi irány	Kiemelkedően jó üzemek	Csődbejutó üzemek	Országos érték (összes 2 EUME feletti gazdaság)
Szántóföldi növénytermesztők aránya, %	73%	44%	40%
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók aránya, %	1,40%	10%	6%
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók aránya, %	0,40%	20%	4%
Ültetvényes gazdálkodók aránya, %	9%	16%	15%
Kertészeti termelők aránya, %	4%	5%	7%
Vegyes gazdálkodók aránya, %	12%	4%	28%
Kis méretű üzemek aránya, %	37%	19%	71%
Közepes méretű üzemek aránya, %	46%	56%	24%
Nagy méretű üzemek aránya, %	17%	26%	6%
Egyéni gazdálkodók aránya, %	84%	48%	94%
Társas vállalkozások aránya, %	16%	52%	6%
Saját tőke aránya, (saját tőke/források*100)	71%	19%	71%
Eladósodottsági mutató, (kötelezettségek/eszközök*100)	28%	77%	28%
Likviditási ráta	3,00	0,90	2,55

4.8. Csődelőrejelzés rövid távon

Mivel a vizsgálatok azt mutatták, hogy a legrosszabb helyzetben a sertés- és baromfitartók vannak, ezért ezekre az üzemekre rövid távú csődelőrejelzést is készítettünk. Azt vizsgáltuk, hogy a magas takarmányárak, és az alacsony élőállat felvásárlási árak miatt 2008 májusáig várhatóan mely üzemek lesznek kénytelenek felhagyni a termeléssel. 2008 májusáig a gabonaárak, és azokból leképezhetően a takarmányárak viszonylag pontosan becsülhetők, elsősorban a határidős tőzsdei ügyletek és az import várható alakulása alapján. Május-június hónapokban már nagyon erős az új termésre vonatkozó várakozások árakat befolyásoló szerepe, ezért ezek a hónapok nem szerepeltek az elemzésben.

A MICROSIM modell segítségével kiszámoltuk a 2007-re és 2008 első harmadára várható jövedelmet. 2008-ra a költségeket és az állattenyésztésből származó árbevételt időarányosan vettük figyelembe, míg terményértékesítésből származó árbevétellel nem számoltunk. A csődelőrejelzés módszere mindössze egy pontban különbözik a középtávú csődelőrejelzés módszerétől: rövid távon azok az üzemek nem hagyják abba a termelést, melyek az elmúlt három évben nagyobb beruházást hajtottak végre, még akkor sem, ha nagy nehézségekbe ütközik a veszteség finanszírozása. A beruházási értékhatárt 10 millió Ft-ban állapítottuk meg. A beruházások két okból ösztönzik a termelés folytatását: egyrészt a termelés beszüntetése esetén végleg le kell mondani a beruházás jövedelemtermelő hatásáról, másrészt sok beruházás támogatásból valósult meg, ahol több év üzemeltetési kötelezettséget írtak elő.

Ezenkívül a modellt csak a „valószínű scenárióra” futtattuk le, a megjelenített két változatban csak a sertés- és a baromfiár különbözik.

Feltehetően a sertés- és baromfitartó gazdaságok 6%-a fogja abbahagyni a termelést a vizsgált időszakban. A 16. táblázat tartalmazza a rövid távon csődbejutó üzemek termelését. A táblázatban feltüntettük azt is, hogy a 2008 májusáig hátralévő időben milyen átlagos termelői árakkal számoltunk.

16. táblázat

A rövid távon csődbejutó üzemek termelése 2 változat szerint

Megnevezés	1. változat	2. változat	Országos érték (2 EUME felett)
Élősertés ár, Ft/kg	270	300	-
Hízócsirke ár, Ft/kg	220	250	-
Foglalkoztatottak száma	979	879	170 296
Hízósertés (+süldő 25-50 kg)	54 934	49 960	1 943 858
Anyakoca	6 068	5 740	302 524
Hízócsirke	1 694 423	1 630 794	20 403 122
Szántóterület	1 411	1 194	3 710 320

Bár a táblázatban az alacsony sertésár ellenére a sertéslétszám várhatóan nem csökken jelentős mértékben, figyelembe kell venni azt is, hogy jelentős számú vegyes gazdálkodást folytató üzem megszüntetheti a sertéstenyésztést vagy csökkentheti a termelését. A hízócsirke kibocsátás csökkenése nem jelenti feltétlenül a termelés végleges megszüntetését, hiszen a termelés a rövid termelési ciklusok miatt kedvező feltételek esetén újrakezdhető. A kieső szántóterület minimális nagysága arra utal, hogy a termőfölddel rendelkező gazdaságok közül csak nagyon kevesen hagyják abba a termelést.

Rövid távon a sertés- és baromfitartók közül a magas takarmányárak ellenére feltehetően kevesen hagyják abba a termelést, a legtöbben a veszteségek további hitelekkel történő finanszírozását választják, ami elsősorban a megvalósított beruházások hatásának köszönhető.

5. Termelői válaszok – kérdőíves felmérés

A matematikai modellezés és statisztikai elemzések mellett szükség van a gazdálkodók szándékainak, jövőre vonatkozó céljainak közvetlen megismerésére is, hiszen a számszerű elemzések nem mindig tükrözik megfelelően a gazdasági reakciókat. Ennek több oka is van, köztük lényegesek az egyes gazdaságok sajátosságainak és kialakult termelési struktúrájának kötöttségei, valamint a vezetők képzettségéből, helyi érdekeiből adódó viselkedései, a felismerési készségek.

5.1. A kérdőív célja és módszere

Ebben az alfejezetben a mezőgazdaság várható szerkezetváltozásainak előrejelzéséhez használt kérdőív összeállításának és az eredmények értékelésének módszerét mutatjuk be.

A kérdések három téma köré csoportosultak:

1. Kik hagyják abba a termelést és milyen tevékenységeket függesztenek fel?
2. Hogyan változik a termelés intenzitása?
3. Hogyan változnak a földbérleti díjak?

A teljes kérdőív a mellékletben szerepel. A kérdőíves felmérés aktualitását a nemzeti költségvetési támogatások függetlenítése a termeléstől, valamint az SPS bevezetése adja.

A kérdőív válaszvariációinak kidolgozása nemzetközi kutatási projektek kérdőívein [Latruffe et al., 2007, Douarin et al., 2007], gazdákkal történő elbeszélgetéseken, valamint a szakirodalomból ismert korábbi vizsgálatok tanulságain alapult. A kérdőívet többször is teszteltük.

A kérdőívet az **interneten** tettük elérhetővé a tesztüzemi rendszer 1951 üzeme részére. A beírt tesztüzemi azonosítójukkal válik **csoportokra bonthatóvá** a gazdák véleménye, mert így rögtön hozzá tudjuk rendelni a már korábban leadott adataiból az üzem tevékenységét, méretét és egyéb paramétereit, aminek megkérdezése egy nem tesztüzemi tag részére túl hosszú kérdőívet jelentene.

A kutatás folytatása során lehetőség lesz arra is, hogy a kérdőívet kitöltő üzemekhez súlyszámot rendeljünk annak érdekében, hogy az eredmények üzemtől magasabb szintű elemzésekor a megfigyelt sokaság jellemzőit minél pontosabban reprezentálja. Ehhez azonban a kérdőívet legalább 500 üzemnek kellene kitölteni. A súlyozásos módszerrel a kérdőívet kitöltő üzemek adataiból pontosabban következtethetünk az alapsokaság, vagyis a 2 EUME feletti mezőgazdasági üzemek adataira.

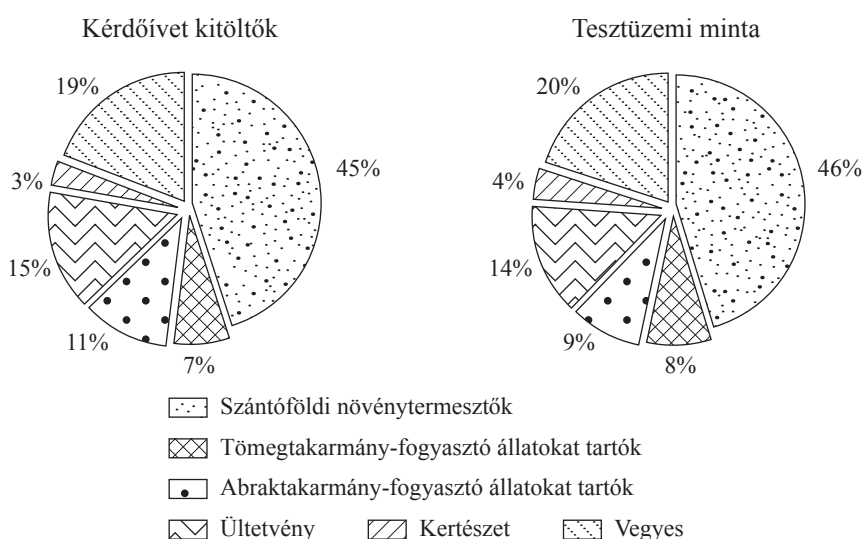
5.2. A kérdőíves felmérés eredményei

A kérdőívet kitöltő üzemek

A kérdőívet **252 gazdálkodó töltötte ki**, gazdasági forma szerint 189 egyéni és 63 társas gazdaság. A tevékenység típusa szerinti megoszlás a 17. táblázatban látható. Ezek az arányok szinte teljesen fedik a tesztüzemi mintában (1951 db) szereplő gazdaságokat (3. ábra).

3. ábra

A kérdőívet kitöltő, valamint a tesztüzemi mintában szereplő gazdaságok tevékenységi irány szerinti megoszlása

17. táblázat

A kérdőívet kitöltők száma tevékenységi irány és gazdasági forma szerint

Tevékenységi irány	Egyéni gazdaságok	Társas gazdaságok	Összesen
Szántóföldi növénytermesztők	100	13	113
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	11	7	18
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	11	16	27
Ültetvény	30	9	39
Kertészet	6	2	8
Vegyes	31	16	47
Összesen	189	63	252

A kérdőívet kitöltők legnagyobb része (47%) közepes, 39%-uk nagy, 14%-uk kis méretkategóriába (EUME) tartozó gazdaságon folytat termelést (18. táblázat).

A kitöltők magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és mutatóik alapján jobb eredményeket érnek el, mint az összes teszüzemi adatból számított országos átlag. A kitöltő egyéni gazdálkodók 1 EUME-re vetített adózás előtti eredménye 180,7 eFt, míg az összes egyéni gazdaságra vonatkozóan ez a szám 161,24 eFt volt.

Az üzemvezetők átlagéletkora a kérdőívet kitöltő egyéni gazdaságoknál 51 év, míg a teszüzemi adatok alapján megállapított országos átlag 53 év. A legalább középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya a kitöltő egyéni gazdaságok üzemvezetői között 95%, az országos átlag 87%.

A válaszadó gazdálkodók 6%-a 3 éven belül kezdte meg a gazdálkodást, 17%-a 4 és 10 év között, míg 77%-a 10 évnél régebben foglalkozik mezőgazdasággal.

18. táblázat

A kérdőívet kitöltők tevékenységi irány és méret szerinti bontásban

Tevékenységi irány	Kicsi (<8 EUME)	Közepes (8-40 EUME)	Nagy (40< EUME)	Üzemszám összesen
Szántóföldi növénytermesztők	16	58	39	113
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	2	8	8	18
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	1	14	12	27
Ültetvény	10	21	8	39
Kertészet	2	3	3	8
Vegyes	5	14	28	47
Üzemszám összesen	36	118	98	252

A termelés bővítése, technológiai fejlesztések

Az adatok elemzése alapján elmondható, hogy a kérdőívet kitöltő gazdaságok optimistán ítélik meg a jövőjüket, a támogatások termeléstől való függetlenítése nem befolyásolja fejlesztési kedvüket. Eszközállományát a válaszadók 52%-a (130 üzem) bővítené, technológiáját ennél kevesebben, az üzemek 38%-a fejlesztené (96 üzem). Előbbiek a kérdőívet kitöltő gazdaságok területének 74%-ával, valamint az állatállomány 48%-ával rendelkeznek, míg utóbbiaknál ezek az arányok 38 és 17%. Az üzemek negyede szeretne mindkét irányba elmozdulni, 35%-uk pedig egyik fejlesztést sem jelölte meg.

A fejleszteni kívánók pozitív várakozásaikban szerepet játszanak a magas értékesítési árak. Az eszközállomány fejlesztésére vonatkozó válaszaikat az EMVA beruházási támogatásai is befolyásolhatták.

19. táblázat

A fejlesztést tervező gazdaságok méret szerinti megoszlása

Méret	Eszközállományt bővítő üzemek		Termesztési/tenyésztési technológiát fejlesztő üzemek	
	Db	%	Db	%
Kicsi (<8 EUME)	16	44%	12	33%
Közepes (8-40 EUME)	56	48%	43	36%
Nagy (40< EUME)	58	60%	41	42%
Összes üzem	130	52%	96	38%
Fejlesztést tervezők területe %	74%		38%	
Fejlesztést tervezők állatállománya %	48%		17%	

Mind az eszközállomány-, mind a technológiafejlesztés a nagyméretű gazdaságokra jellemző leginkább. Ezeknél a gazdaságoknál a fejlesztést tervezők aránya 60 illetve 42%.

Típusonként elemezve jól látható (20. táblázat), hogy a fejlesztési kedv az összes tevékenységi irányra jellemző, és még a jelenleg kedvezőtlen helyzetben lévő abrakarmány-fogyasztó állatokat tartó üzemeknél is megfigyelhető.

20. táblázat

A fejlesztést tervező gazdaságok tevékenységi irány szerinti megoszlása

Tevékenységi irány	Eszközállományt bővítők		Termesztési/tenyésztési technológiát fejlesztők	
	db	%	db	%
Szántóföldi növénytermesztők	66	58%	43	38%
Tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartók	7	39%	5	28%
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	14	52%	7	26%
Ültetvény	16	41%	14	36%
Kertészet	3	38%	4	50%
Vegyes	24	51%	23	49%
Összes üzem	130	52%	96	38%

A kertészeti ágazatnál megfigyelhető, hogy a termesztési technológia fejlesztése nem feltétlenül jár együtt az eszközállomány bővítésével. Az abrakarmány-fogyasztó állatokat tartóknál a gazdaságok 52%-a kívánja fejleszteni eszközállományát, amely a kategória állatállományának 44%-val rendelkezik. Technológiájukon már csak fele ennyien szeretnének változtatni, ők az állatállomány 13%-át birtokolják.

A tesztüzemi adatok alapján megállapítható, hogy a bővítést/fejlesztést megjelölő gazdaságok kevesebb beruházást hajtottak végre 2006-ban, mint azok, akik nem kívánják fejleszteni az elkövetkezendő években. A két üzemcsoport összehasonlításakor feltűnik, hogy a jövedelmi mutatóikban nem különböznek jelentősen, viszont fejlesztést tervezőknek jobb a likviditásuk és kevésbé vannak eladósodva.

**A bővítést/fejlesztést tervezők és nem tervezők
néhány mutatójának összehasonlítása**

Megnevezés	M.e.	Eszköz- állományt bővítők	Eszköz- állományt nem bővítők	Termesztési/ tenyésztési technológiát fejlesztők	Termesztési/ tenyésztési technológiát nem fejlesztők
Bruttó beruházás	eFt/eume	225,43	252,13	218,99	240,85
Bruttó beruházás *	eFt/eume	198,85	205,62	147,94	230,83
Nettó hozzáadott érték	eFt/eume	273,48	231,27	256,07	264,25
Munka-jövedelmezőség	eFt/éme	2 788,95	2 626,69	2 528,13	2 861,00
Befektetések fedezettsége	%	54,13	58,95	44,56	61,15
Likviditási ráta	%	2,31	1,94	2,34	2,12
Tőke ellátottsága	%	115,21	91,97	114,05	102,99
Dinamikus eladósodottság	év	1,68	1,78	1,66	1,74

*A 2004 és 2006 között végig a teszttüzemi adatbázisban szereplő gazdaságokra (208 db) vonatkozó adatok

A 2004 és 2006 között végig a teszttüzemi adatbázisban szereplő 208 gazdaság vizsgálata során kiderült, hogy 28 üzemnél (mind egyéni gazdaság) nem történt beruházás az említett időszakban, viszont ebből 19 gazdaság (68%) tervezi eszközállományának bővítését vagy technológiájának fejlesztését és csupán 9 olyan üzem van, amely egyiket sem jelölte meg.

A fajtaszerkezeten az üzemek 15%-a változtatna, melyek az összes terület 11%-át használják. A fajtaszerkezetet változtatók aránya a zöldségtermesztők körében a legmagasabb, ez az üzemek 38 %-át jelenti és a kategória területének 92%-val rendelkeznek.

Bár az öntözéstechnológiájukat fejlesztők/kialakítók aránya szintén a kertészetekben a legmagasabb (50%), de ezek az üzemek kategóriájuk területének csupán 12%-án gazdálkodnak. Őket az ültetvényesek követik, itt a fejlesztést tervezők aránya 33%, és szintén ilyen arányú a területből való részesedésük.

A növényvédőszer/műtrágya felhasználásról a válaszadók 18%-a nyilatkozott úgy, hogy a közeljövőben növelni szeretné, ők az összes mezőgazdasági terület 24%-án gazdálkodnak. Ez az arány a szántóföldi növénytermesztőknél a legmagasabb (25%) és a terület 40%-ával rendelkeznek. Csökkentést a megkérdezettek 9%-a tervez, ők a terület 4%-án gazdálkodnak. Legnagyobb arányban (18%) az ültetvényesek nyilatkoztak úgy, hogy a növényvédőszer/műtrágya felhasználását mérsékelni szeretné, ezek az üzemek a területet is ilyen arányban használják. Megállapítható tehát, hogy az SPS bevezetésének hatására a gazdaságok intenzívebb gazdálkodást kívánnak folytatni, amely nagyobb mértékben terheli majd a környezetet.

A kitöltő 252 üzemből csupán 5 gazdaság – 3 közepes és 2 nagyméretű – nyilatkozott úgy, hogy abbahagyja a termelést, mert termelési kötelezettsége megszűnik, és támogatási jogosultság alapján úgyis pénzhez jut.

A termeléssel felhagyó két növénytermesztő üzem esetében a válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy lesz, aki tovább folytatja a gazdálkodást a földterületen.

Közülük az egyik gazdaságban (a közepes méretűben) sertést is tartanak, azonban a kérdőíves felmérés szerint az egész állomány (31 db) felszámolásra kerül és az állattartást nem folytatják tovább. A válaszadó úgy gondolja, hogy az SPS bevezetésének hatására jövedelme magasabb lesz, mert más, jövedelmezőbb tevékenységre is időt tud majd szakítani. Ezzel szemben a másik növénytermesztő szerint jövedelme alacsonyabb lesz a mezőgazdasági alapanyagok árának növekedése miatt.

A harmadik termeléssel felhagyó gazdaság egy juhokkal foglalkozó, közepes méretű üzem. A kérdőívet kitöltő úgy látja, hogy jövedelme alacsonyabb lesz az új rendszer bevezetésével. A következő üzem egy társas gazdaság, egy 50 szarvasmarhát tartó, tejelő tehenészet. A kitöltő úgy nyilatkozott, hogy állományát teljes egészében leépíti és a tevékenységet nem folytatja tovább senki. Úgy gondolja, hogy jövedelemhelyzetére nem lesz befolyással az új támogatási rendszer bevezetése. Szintén így vélekedik az a 62 700 db baromfit tartó társas vállalkozás, amelynél szintén nem viszi tovább más ezt a tevékenységet.

A termeléssel felhagyni kívánó üzemek vezetőinek átlagéletkora 56 év, a legfiatalabb közülük 36 éves a legidősebb pedig 70.

Állatállomány változása

A kérdőíves felmérés szerint állatállományán az üzemek többsége nem változtatna. A tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartóknál 13 gazdaságban tartanak szarvasmarhát, ebből 8 üzem nem változtatna az állatlétszámon, növelést 4 üzem tervez, átlagosan 20%-osat. Egy üzem csökkentené, sőt teljes egészében felszámolná az állományát (50 db). Ennek az üzemnek a vezetője egyike azoknak, akik azt válaszolták, hogy felhagynak a termeléssel.

22. táblázat

A tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságok állatlétszámának változása

Mértékegység	Marhalétszámot				Juhlétszámot			
	Csökkentí	Növeli	Nem változtat	Összes üzem	Csökkentí	Növeli	Nem változtat	Összes üzem
Üzemszám,db	1	4	8	13	1	0	5	6
Állatlétszám,db	50	794	5 646	6 490	524	0	4 536	5 060
Üzemszám %	8%	31%	62%	100%	17%	0%	83%	100%
Állatlétszám %	1%	12%	87%	100%	10%	0%	90%	100%

Juhot 6 gazdaság tart, ebből mindössze egy üzem csökkentené a létszámot 20%-kal, a többi nem változtatna az állományon.

Az abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságoknál ott, ahol sertést tartanak, az üzemek 70%-a nem változtatna az állományán. Két üzem szeretné növelni a sertésállományát, átlagosan 34%-kal, egy pedig csökkentené 30%-kal. Baromfival 18 üzem foglalkozik, melyből 13 sem csökkentést, sem növelést nem tervez. A gazdaságok közel negyede 23%-kal növelné a baromfiállományt, egy üzem pedig 30%-kal csökkentené.

23. táblázat

Az abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságok állatlétszámának változása

Mértékegység	Sertéslétszámot				Baromfilétszámot			
	Csökkentti	Növeli	Nem változtat	Összes üzem	Csökkentti	Növeli	Nem változtat	Összes üzem
Üzemszám,db	1	2	7	10	1	4	13	18
Állatlétszám,db	5 807	8 155	12 182	26 144	23 231	201 697	414 747	639 675
Üzemszám %	10%	20%	70%	100%	6%	22%	72%	100%
Állatlétszám %	22%	31%	47%	100%	4%	32%	65%	100%

24. táblázat

A vegyes gazdaságok állatlétszámának változása

Mértékegység	Marhalétszámot				Juhlétszámot			
	Csökkentti	Növeli	Nem változtat	Összes üzem	Csökkentti	Növeli	Nem változtat	Összes üzem
Üzemszám,db	2	3	19	24	1	1	6	8
Állatlétszám,db	5 061	2 183	42 119	49 363	2 588	1 193	7 086	10 867
Üzemszám %	8%	13%	79%	100%	13%	13%	75%	100%
Állatlétszám %	10%	4%	85%	100%	24%	11%	65%	100%

Mértékegység	Sertéslétszámot				Baromfilétszámot			
	Csökkentti	Növeli	Nem változtat	Összes üzem	Csökkentti	Növeli	Nem változtat	Összes üzem
Üzemszám,db	7	4	6	17	1	-	2	3
Állatlétszám,db	8 271	42 705	4 500	55 476	1 046	-	19 411	20 457
Üzemszám %	41%	24%	35%	100%	33%	0%	67%	100%
Állatlétszám %	15%	77%	8%	100%	5%	0%	95%	100%

A vegyes típusú gazdaságok rendelkeznek a 252 kérdőívet kitöltő üzem szarvasmarha-állományának 63%-ával, valamint a sertésállomány 61 és a juhállomány 59%-ával. A baromfiállomány túlnyomó része (95%) az abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartóknál található.

Ebben a csoportban ott, ahol tartanak szarvasmarhát, az üzemek 79%-a nem változtatna az állományon. A megkérdezettek közül ketten válaszolták, hogy csökkentenék az állományt, ebből az egyik üzem teljesen felszámolná (60 db), a másik pedig 5%-kal csökkentené azt. Növelést 3 üzem tervez, ebből az egyik megduplázná állományát, a másik kettő átlagosan 20%-kal növelné.

Juhállományát a 8 üzemből 6 változatlanul hagyná, egy-egy üzem csökkentené (30%-kal) illetve növelné (5%-kal) azt. A vegyes típusú gazdaságokban 17 üzemnél tartanak sertést. Bár a többség (7 üzem) csökkenteni kívánja a létszámot átlagosan 50%-kal, ők a 17 gazdaság állatállományának mindössze 15%-ával rendelkeznek. Ezzel szemben a növelést tervezők

az állatállomány 77%-át birtokolják és átlagosan 29%-kal emelnék a sertéslétszámot. Azok az üzemek amelyek nem változtatnának az állományon, mindössze az állatlétszám 8%-ával rendelkeznek. Baromfi mindössze 3 üzemnél található, melyből 2 üzem nem változtatna, egy pedig felére csökkentené a létszámot.

Földhasználat, földbérlés

A **földforgalom** hazánkban nem túl élénk, főként azok próbálnak értékesíteni, akik valamilyen okból „megszorultak”. Sokan szeretnének vásárolni, de ténylegesen földhöz jutni csak kisebb arányban tudnak, és csak minimális területhez.

A kérdőívet kitöltő üzemek 28%-a tervez földvásárlást, földeladást csupán 5 üzem szeretne, a termeléssel azonban nem kívánnak felhagyni. Ezek mindegyike egyéni gazdaság, közepes és nagyméretűek.

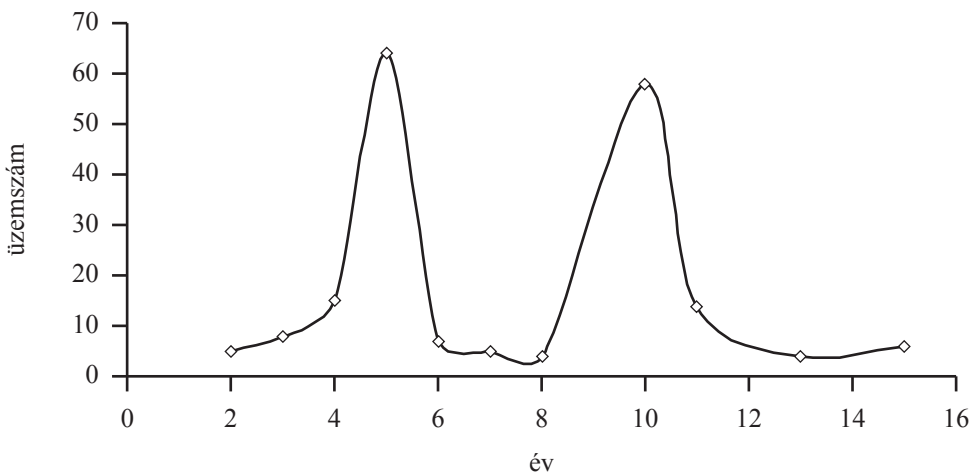
Művelt területét az üzemek 23%-a szándékozik növelni, átlagosan 22 hektárral. Az üzemek 48%-a (120 üzem) művel ugyanakkora területet, mint korábban, csökkentést 5 gazdaság tervez.

Megkérdeztük a növénytermesztő gazdaságokat, hogy ha gazdaságuk csökkentené, vagy abbahagyná a növénytermesztést, akkor van-e valaki, aki tovább gazdálkodna a földterületen. A válaszadó növénytermesztők 75%-ánál van, és 25%-uknál nincs, aki folytatná a gazdálkodást. Az állattenyésztőknél 50-50% ez az arány.

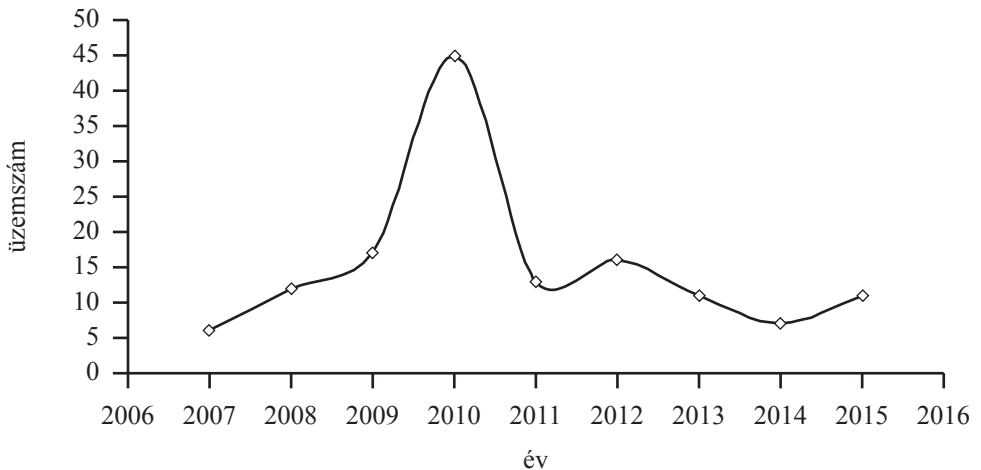
A 2004-es uniós csatlakozást követően a területalapú támogatások hatására megnőtt a kereslet a föld iránt, a kínálat pedig csökkent. Ez a hatás a **földbérlési** viszonyoknál is jelentkezik. Jellemzően hosszútávra szólnak a bérleti szerződések a kiszámíthatóbb termelés érdekében, és ez a támogatási igényléseknél is előnyt jelent.

4. ábra

A bérleti szerződések időtartamai

A kérdőívet kitöltő gazdaságok 4,4%-ánál határozatlan időre szólnak a bérleti szerződések.

A földbérleti szerződések lejáratati ideje

25. táblázat

A bérelt területek nagysága gazdálkodási formánként

Gazdasági forma	Az átlagosan bérelt területek nagysága (ha)
Egyéni	38
Társas	812

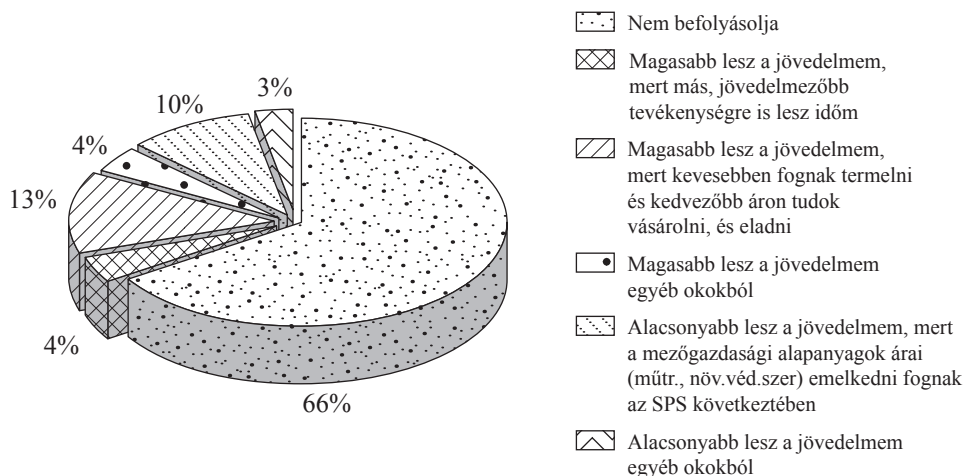
Az üzemek 33%-ánál növekedett a földbérleti díj 2006. január óta, átlagosan 24%-kal. A közeljövőben emelkedni fog a földbérleti díj az üzemek 27%-ánál, és 20%-os növekedéssel számolnak. Nem változott a földbérleti díj 2006. január óta 24%-uknál, 27%-uk még nem tudja.

Az SPS bevezetése

A felmérés során azt is megvizsgáltuk, hogy a gazdálkodók hogyan ítélik meg saját **jövedelemhelyzetüket** az SPS bevezetésének tükrében. Ennek azért van jelentősége, mert megmutatja, hogy kik és hogyan fognak a jövőben is gazdálkodni, és ez kihatással lesz hazánk élelmiszertermelésére is.

A megkérdezettek 66%-a szerint az SPS bevezetése nem fogja befolyásolni a jövedelemhelyzetüket (6. ábra). Ez a 167 gazdaság a terület 62%-át műveli és az állatállomány 82%-ával rendelkezik.

**Az SPS jövedelemre gyakorolt hatásával kapcsolatos kérdésre
adott válaszok megoszlása a megkérdezettek körében**

A 26. táblázat tartalmazza, hogy típusonként hogyan vélekedtek erről a kérdésről a kérdőívet kitöltők. Egyértelműen minden csoportban azok vannak többségben, akik azt gondolják, hogy jövedelmüket nem fogja befolyásolni az új rendszer bevezetése. Ezek az üzemek birtokolják a terület és állatállomány nagyobb részét is. A vegyes típusú üzemek esetében bár kevesebben (15%) válaszolták azt, hogy alacsonyabb lesz a jövedelmük, de ők rendelkeznek az állatállomány nagyobb részével (38%).

A megkérdezettek 13%-a szerint magasabb lesz a jövedelmük, mert a termelés visszasik és így az árak emelkedni fognak, és 10%-uk vélekedik úgy, hogy a mezőgazdasági alapanyagok árának növekedése miatt jövedelme csökkenni fog. Bár üzemszám szerint utóbbiak kevesebben vannak, azonban ezek az üzemek nagyobb területtel és állatállománnyal rendelkeznek.

A válaszadók 4%-a mondta azt, hogy magasabb lesz a jövedelmük, mert lesz idejük más tevékenységbe kezdeni. Szintén ennyien gondolták úgy, hogy magasabb lesz a jövedelmük egyéb okokból, nyolcan pedig úgy vélekedtek, hogy alacsonyabb lesz egyéb okból kifolyólag.

A kérdőívet kitöltők véleménye az SPS jövedelmükre gyakorolt hatásáról

Jövedelemhelyzet megítélése	M.e.	Szántó-földi növény-termesztők	Tömeg-takarmány-fogyasztó állatokat tartók	Abrak-takarmány-fogyasztó állatokat tartók	Ültetvény	Kertészet	Vegyesség	Összes üzem
Nem befolyásolja	db	72	12	19	28	6	30	167
	%	64%	67%	70%	72%	75%	64%	66%
	Terület %	67%	61%	77%	74%	94%	57%	62%
	Állatáll. %	93%	64%	89%	0%	0%	29%	82%
Magasabb lesz a jövedelem, mert más, jövedelmezőbb tevékenységre is lesz időm	db	3	0	1	0	2	4	10
	%	3%	0%	4%	0%	25%	9%	4%
	Terület %	12%	0%	0%	0%	6%	2%	6%
	Állatáll. %	0%	0%	0%	0%	0%	21%	3%
Magasabb lesz a jövedelem, mert kevesebben fognak termelni és kedvezőbb áron tudok vásárolni és eladni	db	19	4	3	4	0	2	32
	%	17%	22%	11%	10%	0%	4%	13%
	Terület %	14%	36%	21%	4%	0%	0%	9%
	Állatáll. %	5%	31%	2%	0%	0%	0%	2%
Magasabb lesz a jövedelem egyéb okokból	db	6	0	0%	1	0	2	9
	%	5%	0%	0%	3%	0%	4%	4%
	Terület %	2%	0%	0%	2%	0%	0%	1%
	Állatáll. %	2%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Alacsonyabb lesz a jövedelem, mert a mezőgazdasági alapanyagok árai emelkedni fognak az SPS következtében	db	11	0	4	4	0	7	26
	%	10%	0%	15%	10%	0%	15%	10%
	Terület %	5%	0%	2%	12%	0%	35%	19%
	Állatáll. %	0%	0%	9%	0%	0%	38%	12%
Alacsonyabb lesz a jövedelem egyéb okokból	db	2	2	0	2	0	2	8
	%	2%	11%	0%	5%	0%	4%	3%
	Terület %	0%	3%	0%	8%	0%	6%	3%
	Állatáll. %	0%	5%	0%	0%	0%	11%	1%
Összes üzem	db	113	18	27	39	8	47	252
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	Terület %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	Állatáll.%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

A KAP reform hatására 2009-től, és így az SPS bevezetésével egyidejűleg kerül sor a támogatások jogos igényléséhez szükséges 19 jogszabály betartására, vagyis a támogatást akkor kapja meg a termelő teljes egészében, ha betartja a kölcsönös megfeleltetésben szereplő előírásokat, melyek részletezése a 2. mellékletben található.

Kérdéseink kiterjedtek arra, hogy a gazdálkodók mennyire vannak tisztában e jogszabályokat magába foglaló **kereszt-megfeleltetés** fogalmával.

A válaszok azt tükrözik, hogy a kérdőívet kitöltők kb. harmada egyáltalán nem hallott róla. Ennek a 80 gazdaságnak a fele közepes, harmada pedig nagyméretű, viszont sem a földterület (24%), sem az állatállomány aránya (12%) nem ebben a kategóriában a legmagasabb. Ebből következik, hogy az állattartók többsége nem ezt a választ jelölte meg. Ezt mutatja az alábbi táblázat, ahol látható, hogy mind a tömegtakarmány, mind az abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók rendelkeznek valamennyi információval a 19 jogszabályt illetően. A szántóföldi növénytermesztők és az ültetvényes gazdálkodók többsége azt válaszolta, hogy nem hallott róla, ők a csoportjuk földterületének 37 és 48%-án gazdálkodnak. Bár a 8 kerteszetből 5 úgy nyilatkozott, hogy nem hallott még a 19 jogszabályról, de ezek kisméretű gazdaságok (átlagosan 6-os méretosztályba tartozók) és az összes válaszadó zöldségtermesztő földterületének mindössze 8%-ával rendelkeznek. Ezzel szemben az a két üzem, amelyik azt válaszolta, hogy hallott róla valamit, átlagosan 9-es méretosztályúak, vagyis a földterület 92%-át ők használják. A egyes gazdaságoknál szintén ez figyelhető meg: bár üzemszám szerint a legtöbben nem hallottak a kölcsönös megfeleltetés előírásairól, viszont ezek a gazdaságok méretosztály szerint átlagosan kisebbek, mint azoknak a csoportja, akik hallottak róla valamint.

Megvizsgáltuk, hogy a technológiájukat fejlesztő gazdaságok mennyire vannak tisztában a kereszt-megfeleltetés szabályaival. A felmérés alapján legtöbbször (32%) nem hallott róla és csupán 13%-uk válaszolta azt, hogy jól tájékozott. Megfigyelhető azonban, hogy az 5 tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságból 3, továbbá a 7 sertés- és baromfitartó gazdaságból szintén 3 üzem hallott róla valamit. Összességében tehát elmondható, hogy a fejlesztési hajlandóság és az előírások ismerete között nincsen szoros összefüggés.

A vizsgált üzemek száma nem túl nagy, de jól tükrözi, hogy jobb **tájékoztatásra** lenne szükség. A válaszok alapján kiderült, hogy a gazdák 58%-a különösebb információval nem rendelkezett a 2009-ben életbe lépő jogszabályokról.

A kérdőívet kitöltők tájékozottsága a kölcsönös megfeleltetésről

Tájékozottság a kölcsönös megfeleltetésről	M.e.	Szántóföldi növény-termesztők	Tömeg-takarmány-fogyasztó állatokat tartók	Abrak-takarmány-fogyasztó állatokat tartók	Ültetvény	Kertészet	Vegyés	Összes üzem
Jól tájékozott	db	22	4	5	6	0	8	45
	%	19%	22%	19%	15%	0%	17%	18%
	Terület %	13%	29%	37%	15%	0%	14%	15%
	Állatállomány %	1%	26%	8%	0%	0	9%	8%
Tájékozott	db	9	4	1	6	1	7	28
	%	8%	22%	4%	15%	13%	15%	11%
	Terület %	9%	37%	0%	15%	1%	19%	15%
	Állatállomány %	1%	29%	4%	0%	0	36%	8%
Kicsit tájékozódott	db	17	0	3	6	0	8	34
	%	15%	0%	11%	15%	0%	17%	13%
	Terület %	25%	0%	6%	7%	0%	12%	16%
	Állatállomány %	69%	0%	4%	0%	0	6%	6%
Hallott róla valamit	db	28	6	12	7	2	10	65
	%	25%	33%	44%	18%	25%	21%	26%
	Terület %	17%	29%	2%	14%	92%	40%	29%
	Állatállomány %	5%	36%	72%	0%	0	42%	66%
Nem hallott róla	db	37	4	6	14	5	14	80
	%	33%	22%	22%	36%	63%	30%	32%
	Terület %	37%	6%	55%	48%	8%	16%	24%
	Állatállomány %	25%	8%	12%	0%	0	7%	12%
Összes üzem	db	113	18	27	39	8	47	252
	%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	Terület %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
	Állatállomány %	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

**Termesztési/tenyésztési technológiáját fejleszteni kívánó gazdaságok
tájékozottsága a kereszt-megfeleltetésről tevékenységi irány szerint**

Tevékenységi irány	Jól tájékozott		Tájékozott		Kicsit tájékozódott		Hallott róla valamit		Nem hallott róla		Összes üzem	
	Db	%	Db	%	Db	%	Db	%	Db	%	Db	%
Szántóföldi növénytermesztők	8	19	4	9	5	12	12	28	14	33	43	100
Tömegetakarmány-fogyasztó állatokat tartók	0	0	1	20	0	0	3	60	1	20	5	100
Abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartók	1	14	0	0	1	14	3	43	2	29	7	100
Ültetvény	2	14	1	7	3	21	3	21	5	36	14	100
Kertészet	0	0	1	25	0	0	0	0	3	75	4	100
Vegyес	1	4	6	26	6	26	4	17	6	26	23	100
Összes üzem	12	13	13	14	15	16	25	26	31	32	96	100

Összefoglalás

Kiadványunk arra kereste a választ, hogy az SPS rendszer bevezetésével párhuzamosan milyen változások várhatók a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségében és a termelés szerkezetében.

A támogatások termeléstől való függetlenítését 2005-ben és 2006-ban bevezető EU tagországok éves aggregált mezőgazdasági kibocsátásának és jövedelmének vizsgálata alapján megállapítottuk, hogy az SPS bevezetése után termeléscsökkenés következett be, ami a legtöbb ország esetében nem járt együtt jövedelemcsökkenéssel. Ez annak köszönhető, hogy a gazdálkodók egy része leépítette veszteséges tevékenységét, a nem jövedelmező területeken megszüntették a gazdálkodást. Habár az SPS alkalmazása kapcsán még csak rövid időtávra tudunk visszatekinteni, a jelek arra utalnak, hogy a támogatási forma pozitív hatással van a mezőgazdaság versenyképességére.

Az SPS bevezetése Magyarországon kevés változással jár a 2007-2008 évek támogatási rendszeréhez képest. Az egyszerűsített kifizetést (SAPS) egy történelmi bázison (2008-ban bejelentett hektárszám) alapuló, de továbbra is termeléstől független átalánytámogatás váltja fel és a részben már termeléstől független nemzeti forrásból finanszírozott kiegészítő támogatások uniós forrásból finanszírozott, üzemspecifikus támogatásokká alakulnak. Bár egy-egy gazdálkodó ugyanazokat a támogatásokat kapja, mint 2008-ban, nagyrészt ugyanazok a támogatások lesznek termeléshez kapcsolva, és a támogatási összegek sem változnak jelentősen, az SPS bevezetésének hosszabb távon mégis jelentős hatása lehet a földárakra és a földbérleti díjakra. Ugyanis azok a földterületek, amelyekhez nem kapcsolódik támogatási jogosultság jelentős értékcsökkenést szenvednek el, és csökken a földbérleti díj is. Azokon a nagyobb táblákból álló, gazdaságosan egyben művelhető földterületeken pedig, ahol a tulajdonoshoz került a támogatási jogosultság, a földárak és a bérleti díjak jelentős emelkedése várható.

A nemzeti kiegészítő támogatások 2007-es és 2008-as függetlenítése a termeléstől nagyobb hatást gyakorol a jövedelemre és a termelési szerkezetre, mint az SPS bevezetése. A kérdőíves felmérés adatai is ezt támasztják alá, hiszen a válaszadók 3%-a úgy nyilatkozott, hogy jövedelmi helyzetét nem fogja befolyásolni az SPS bevezetése.

A különböző típusú nemzeti kiegészítő támogatások közül egyedül a bikahízalási támogatás termeléstől való függetlenítése gyakorol jelentős hatást a termelésre, az árutermelő üzemek körében a bikahízalás 40%-a megszűnik.

A GOFR nemzeti kiegészítő támogatás 2008-as függetlenítése a termeléstől a megművelt terület nagyságában nem okoz számottevő csökkenést, a szántóföldi növények termelt mennyiségét pedig nem változtatja meg. Ennek két fő oka van: egyrészt a mintegy 12 ezer Ft összegű támogatás nem befolyásolja jelentősen a jövedelmezőséget, másrészt a bioüzemanyag termelés és a magas gabonaárakra vonatkozó termelői várakozások a termelés fenntartása irányába hatnak.

A tejtermelési támogatás függetlenítése a termeléstől szintén nem fog változást okozni a tejtermelésben, mivel a következő 2 évben várható magas tejár a legtöbb üzemet a termelés folytatására és bővítésére ösztönzi.

A többi támogatás részleges függetlenítése nem gyakorol számottevő hatást sem a termelés volumenére, sem a jövedelemre.

A modellszámítások szerint a következő három év nyertesei a szántóföldi növénytermesztők lesznek. Az adózás előtti eredményük növekvő tendenciát mutat, a nyereséges üzemek aránya 75% körül alakul, a 3 éven belül csődbejutók aránya 1% alatt van, a kieső területeket azonnal átveszik majd a sikeresen gazdálkodók. Ennek oka elsősorban a gabona-félék iránti tartósan magas kereslet, ami az árakat az elmúlt évek árszintje fölé emeli.

A tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartó üzemek jövedelemnövekedése hasonló a szántóföldi növénytermesztőkéhez, ami főként a következő 2 évben várható magasabb tejáraknak köszönhető. Ezeknél az üzemeknél azonban többen fogják abbahagyni a gazdálkodást – a csődbejutó üzemek fedik le a tehénlétszám 3,8%-át – és a kieső termelést a hatékonyabb üzemek pótolják.

Legkedvezőtlenebb helyzetben a sertés- és baromfitartók vannak, ahol a következő 3 évben folyamatos veszteség jelentkezik. Még az optimista jövőkép esetén is csak 2009-re várható pozitív eredmény. Ennél az üzemszopornál a legnagyobb a bukás esélye, 2010-ig várhatóan az üzemek 8,5%-a abba fogja hagyni a termelést. A baromfitartók termelése szüneteltethető, kedvezőbb feltételek esetén újraindítható, azonban a sertésállomány az egyszer már befejezett termelés végleges döntés. A termelésből kiesők miatt a sertésállomány akár 20%-kal, a broilerállomány 11%-kal, a húzópulyka-állomány pedig 19%-kal csökkenne, azonban a tényleges csökkenés ennél kisebb lesz, mivel az EMVA fejlesztési támogatások miatt várhatóan 2 éven belül több jelentős új belépő jelenik meg, és a hatékony üzemek növelik a termelésüket. A kedvezőtlen kilátások ellenére az üzemek mintegy fele nyereséget tud majd elérni, tehát ebben az üzemszopornban is lesznek jövedelmező gazdaságok. Bár a magas takarmányárak és az alacsony élőállat értékesítési árak veszteségesé teszik a termelést, 2008 tavaszára nem várható sem a baromfitartók, sem a sertésállomány tömeges csődbejutása, rövidtávon még van lehetőségük arra, hogy finanszírozzák a termelést. Hosszabb távon azonban állománycsökkenésre kell számítani, amennyiben az élőállat értékesítési árak jelentős emelkedése nem következik be.

Az ültetvényes gazdálkodók és a kertészeti termelők jövedelme stabilitást mutat, a nyereséges üzemek aránya a kertészeti termelőknél mintegy 10%-kal magasabb, ami valószínűleg a termelés kisebb kockázatának köszönhető. A csőd miatt a termeléssel felhagyók aránya 1,5% alatti, a termelésből kieső területeket nagyrészt a korszerűtlen ültetvények adják.

A vegyes gazdaságok szintén tartós jövedelemnövekedésre számíthatnak, bár ez kisebb mértékű lesz, mint a szántóföldi növénytermesztőknél. Ezeknél a gazdaságoknál a legkisebb a csődbejutás esélye, annak ellenére, hogy a sertésállomány több, mint 40%-a ezekben az üzemekben található. Tehát a szántóföldi növénytermesztésből származó többletjövedelem ezeknél a gazdaságoknál képes ellensúlyozni a sertésállományból adódó veszteségeket.

Az alapsokaság nem minden részére reprezentatív kérdőíves felmérésből kiderült, hogy a gazdálkodók optimistán ítélik meg a mezőgazdasági termelés jövőjét. A kérdőívet kitöltő 252 gazdaságot magas fejlesztési kedv jellemzi, még az abraktakarmányt fogyasztó állatokat tartó üzemeket is. Az üzemek egynegyede növelni szeretné a használt földterület nagyságát, csökkentést nem terveznek. A földbérleti díjak emelkedése folytatódni fog, a következő két év során 20%-os emelkedést várnak. A válaszadók $\frac{2}{3}$ része úgy nyilatkozott, hogy jövedelmi helyzetét nem fogja befolyásolni az SPS bevezetése.

A válaszok alapján kiderült, hogy a gazdák 58%-a különösebb információval nem rendelkezett a 2009-ben életbe lépő kölcsönös megfeleltetés jogszabályairól, az állattenyésztőknél – akiknél a jogszabályok betartása jelentős beruházásokat igényelhet – ez az arány csaknem 80%. Nagy szükség lenne tehát a kölcsönös megfeleltetéssel kapcsolatos széles körű tájékoztatásra.

A mezőgazdaság termelési szerkezetében és a jövedelemben már középtávon is jelentős változások várhatók, de ezek nem az SPS bevezetése vagy a támogatások függetlenítése miatt következnek be, hanem a kereslet- és árváltozásoknak, valamint a gazdasági környezet változásának köszönhetően.

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: Az üzemtípusok meghatározása tevékenységük SFH-jának részaránya alapján	6
2. táblázat: A különböző típusú üzemek részesedési arányaa mezőgazdasági termelés volumenében	6
3. táblázat: A támogatási összegek alakulása kiemelt csoportonként 2005 és 2007 között (millió euró).....	10
4. táblázat: A közvetlen támogatási összegek alakulása 2005/06 évben méretkategóriánkénti bontásban.....	12
5. táblázat: A nettó üzemi jövedelem alakulása 2003 és 2006 között üzemtípusonkénti bontásban (£/üzem).....	14
6. táblázat: A kibocsátás (alapárás) és az „A” mutató alakulása néhány tagország esetében 2003-2006 között (2000.év=100%).....	16
7. táblázat: A mezőgazdasági kibocsátás és az A-mutató változása az EU-15 országokban	16
8. táblázat: A szántóterület bérleti díjának alakulásánéhány európai országban 2002-2005 között.....	17
9. táblázat: Az adózás előtti eredmény, valamint a nyereségesen gazdálkodó üzemek arányának alakulása üzemszektörök és szcenáriók szerint 2008-2009 között.....	35
10. táblázat: A 2 EUME feletti gazdaságok száma üzemtípusonként és gazdasági formánként.....	37
11. táblázat: A 2010-ig csődbejutó üzemek százalékos aránya.....	37
12. táblázat: A 2010-ig csődbejutó üzemek földterülete, állatállománya és foglalkoztatottainak száma	38
13. táblázat: Kiemelkedően jó üzemek aránya (%) 2010-re	40
14. táblázat: A kiemelkedően jó gazdaságok földterülete, állatállománya és foglalkoztatottainak száma	41
15. táblázat: A kiemelkedően jó és a csődbemenő gazdaságok összehasonlítása.....	42
16. táblázat: A rövid távon csődbejutó üzemek termelése 2 változat szerint.....	43
17. táblázat: A kérdőívet kitöltők száma tevékenységi irány és gazdasági forma szerint....	46
18. táblázat: A kérdőívet kitöltők tevékenységi irány és méret szerinti bontásban	47
19. táblázat: A fejlesztést tervező gazdaságok méret szerinti megoszlása.....	48
20. táblázat: A fejlesztést tervező gazdaságok tevékenységi irány szerinti megoszlása.....	48
21. táblázat: A bővítést/fejlesztést tervezők és nem tervezők néhány mutatójának összehasonlítása.....	49

22. táblázat: A tömegtakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságok állatlétszámának változása.....	50
23. táblázat: Az abraktakarmány-fogyasztó állatokat tartó gazdaságok állatlétszámának változása.....	51
24. táblázat: A vegyes gazdaságok állatlétszámának változása	51
25. táblázat: A bérelt területek nagysága gazdálkodási formánként	53
26. táblázat: A kérdőívet kitöltők véleménye az SPS jövedelmükre gyakorolt hatásáról....	55
27. táblázat: A kérdőívet kitöltők tájékozottsága a kölcsönös megfeleltetésről.....	57
28. táblázat: Termesztési/tenyésztési technológiáját fejleszteni kívánó gazdaságok tájékozottsága a kereszt-megfeleltetésről tevékenységi irány szerint	58

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A mezőgazdasági termelés szereplői és azok kapcsolata.....	21
2. ábra: A MICROSIM modell működése.....	32
3. ábra: A kérdőívet kitöltő, valamint a tesztüzemi mintában szereplő gazdaságok tevékenységi irány szerinti megoszlása.....	46
4. ábra: A bérleti szerződések időtartamai	52
5. ábra: A földbérleti szerződések lejárat ideje	53
6. ábra: Az SPS jövedelemre gyakorolt hatásával kapcsolatos kérdésre adott válaszok megoszlása a megkérdezettek körében.....	54

Forrásmunkák

1. Alvincz, J. (2008): Az Európai Unió módosított agrártámogatási rendszerének hatása a hazai földpiacra. *Külgazdasági Szemle* (megjelenés alatt)
2. AKI (2006): Tájékoztató jelentés a tavaszi/nyári/őszi mezőgazdasági munkákról, http://www.akii.hu/gazdel/stat/mezogazdasag/mezogazdasagi_munkak_helyzete/evszaki_ossz_06_osz2/mezgazd_helyzet2006osz_2.htm
3. BALMANN, A. (1997): Farm-based Modelling of Regional Structural Change: A Cellular Automata Approach, *European Review of Agricultural Economics*, 24(1), pp. 85-108.
4. Boatman – Bishop – Pietravalle: Agricultural Change and Environment Observatory Programme Final Report (2006), Central Science Laboratory and Countryside and Community Research Unit, University of Gloucestershire, p. 82
5. Breen, J. P. – Hennessy, T. C. – Thorne, F. S. (2005) The Effect of Decoupling on the Decision to Produce: An Irish Case Study. *Food Policy*, 30.
6. Chatellier, V. – Delattre, F. (2005) Les Soutiens Directs et le Decouplage dans les Exploitations Agricoles de Montagne. Communication au Symposium international „Territoires et enjeu du developpement regional”, Lyon, France, 9-11 Mars 2005.
7. Distribution of payments and payment rates for the 2005 Single Payment Scheme – Defra Agricultural Change and Environment Observatory Research Report No. 07.(2007) - <http://www.defra.gov.uk/farm/policy/observatory/research/pdf/observatory07.pdf>
8. Dorgai – Gábor – Juhász – Kartali – Kürthy – Orbánné – Stauder – Szabó – Wagner (2002): A WTO tárgyalások magyar agrárgazdaságot érintő 2001.évi fejleményei, *Agrárgazdasági Tanulmányok* p.87
9. Food and Agricultural Policy Research Institute [2007]: FAPRI 2007 World Agricultural Outlook. Ames: Iowa State University, University of Missouri-Columbia.
10. Gelan, A. and Schwarz, G. (2006): A Policy Impact Evaluation Model For Scotland: Decoupling Single Farm Payments The Macaulay Institute, MPRA Paper No. 1491, posted 15. January 2007 / 18:48 <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/1491/>
11. J. Hinton (2005): Economic Position of the Farming Industry, Defra, Sustainable Farming, Food and Fisheries Directorate
12. Kellermann, K. – Happe, K. – Sahrbacher, C. – Brady, M. (2007): AgriPoliS 2.0 – Documentation of the extended model Leibniz Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe http://www.sli.lu.se/IDEMA/WPs/IDEMA_deliverable_20.pdf
13. Latruffe, L. – Davidova S. (2007): Corporate farms in the New Member States: is their future undermined by the CAP Single Area Payment, http://www.sli.lu.se/IDEMA/WPs/IDEMA_deliverable_22.pdf
14. Douarin, E. – Bailey A. – Davidova S. – Gorton M. – Latruffe, L. (2007): Structural, location and human capital determinants of farmers’ response to decoupled payments, http://www.sli.lu.se/IDEMA/WPs/IDEMA_deliverable_14.pdf

15. Keszthelyi Szilárd – Kovács Gábor (2004): A direkt támogatások felosztási rendjének változása és annak hatása a magyar mezőgazdasági vállalkozások bevételeire. EU-tanulmányok V., Budapest, Nemzeti Fejlesztési Hivatal, pp. 61-81.
16. Kiss J.: Az Európai Unió Közös Agrárpolitikájának 2003. évi reformja, Budapest MTA Világgazdasági Kutató Intézet
17. KOPINT-DATORG (2007): Konjunktúrajelentés. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2007 tavaszán,
18. Kovács – Mizik – Varga (2004): A földhaszonbérleti díjak megállapítási rendszerének kidolgozása. Kézirat, AKI Budapest
19. Kovács Gábor (2006): A KAP reform várható hatásai a mezőgazdasági üzemek termelésére és a földhasználati viszonyokra – AKI Agrárgazdasági Tanulmányok
20. KSH (2007): Gyorstájékoztató. Mezőgazdasági árak, 2007. augusztus
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/gyor/mar/mar20612.pdf>
21. Land- und Forstwirtschaft, Fischerei Statistisches Bundesamt Fachserie 3, Reihe 2.1.6 2005
22. Magyar Nemzeti Bank (2007): Jelentés az infláció alakulásáról, Időközi felülvizsgálat, 2007 augusztus,
http://www.mnb.hu/Engine.aspx?page=mnbnhu_inflacio_hu&ontentID=9060
23. Nyujtó Ferenc – Szentirmay Zoltán – Márton András (2007): Az összevont gazdaságtámogatási rendszer és a 2009. évi magyar alkalmazás, Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium
24. OECD – FAO [2007]: OECD-FAO Agricultural Outlook 2007-2016. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development – Food and Agriculture Organization of the United Nations.
25. OECD (2004): Analysis of the 2003 CAP Reform
<http://www.oecd.org/dataoecd/62/42/32039793.pdf>
26. Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (2004): A KAP reform alkalmazása Magyarországon. AKI, Agrárgazdasági Tanulmányok p.12.
27. Törzsök Árpád – Keszthelyi Szilárd – Kiss András (2006): Csőd és siker előrejelzése a mezőgazdaságban, Gazdálkodás, 2006. 4. szám
28. Tranter, R. – Costa, L. – Knapp, T. – Little, J. – Sottomayor, M. (2004) Asking Farmers about their Response to the Proposed Bond Scheme. IN Swinbank, A. & Tranter, R. (Eds.) A Bond Scheme for Common Agricultural Policy Reform. CABI Publishing.
29. Udovecz, G. – Popp, J. – Potori, N. (2007): Alkalmazkodási kényszerben a magyar mezőgazdaság, AKI Agrárgazdasági Tanulmányok, 2007. 7. szám
30. USDA (2007): USDA Agricultural Projections to 2016
<http://usda.mannlib.cornell.edu/usda/ers/94005/2007/oce20071.pdf>

Egyéb források:

1. <http://www.mvh.gov.hu/wps/wcm/connect/resources/file/ebc0150f71f5c7e/beliv.pdf?MOD=AJPERES>
2. http://www.mvh.gov.hu/wps/portal!/ut/p/_s.7_0_A/7_0_CH?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/wps/wcm/connect/MVH_hu/Tamogatasok/
3. <http://www.fvm.hu/main.php?folderID=833>
4. Agrarbericht 2007 – www.agrarbericht.de
5. Agricultural in the UK 2006 – Defra Economics and Statistics
6. Grüner Bericht 2006 – <http://www.gruenerbericht.at/cms/index.php>
7. Grüner Bericht 2007 – <http://www.gruenerbericht.at/cms/index.php>
8. <http://statistics.defra.gov.uk/esg/publications/auk/default.asp>
9. http://www.kopint-tarki.hu/aktualishirek/20070412_osszefoglalo.pdf

MELLÉKLETEK

KÉRDŐÍV

(SPS hatása a jövedelemre és az üzemszerkezetre kutatási projekt)

Magyarországon várhatóan 2009-ben bevezetik az *egységes támogatási rendszert* (SPS). Ez leegyszerűsítve 2007-hez képest a következő változásokkal jár:

- Az egyszerűsített kifizetést (SAPS) egy történelmi bázison (2006. évi SAPS igénylések) alapuló, de **továbbra is zömmel termeléstől független területalapú támogatás** váltja fel.
- Az uniós és nemzeti forrásból finanszírozott **nemzeti kiegészítő támogatások** 2007-ben (állattenyésztési támogatások), illetve 2008-ban (szántóföldi növények) **termeléstől független támogatásokká alakulnak**. (Húshasznú tehén, anyajuh támogatás termeléshez kötött marad.)
- A **támogatási jog adható-vehető** a terület használatától függetlenül. Ha pl. 100 ha földterületet támogatási jogosultság nélkül adnak el, a megmaradt támogatást csak akkor hívhatja le az eladó, ha az eladást követően másik 100 ha földet vesz a használatába.

A **keresztmegtfeleltetés** 2009-től az SPS bevezetésétől függetlenül is életbe lép. A közvetlen kifizetésben részesülő mezőgazdasági termelő köteles betartani bizonyos gazdasági követelményeket (19 jogszabály) és a mezőgazdasági földterületeket jó környezeti és ökológiai állapotban kell, hogy tartsa.

1. Hány éve foglalkozik mezőgazdasággal/ hány éve működik a társas gazdaság?

..... éve

2. Jövedelmének /társas gazdaság árbevételének/ hány %-át biztosítja a mezőgazdasági termelés?

..... %

3. Miként hat üzemének termelésére, üzemszerkezetére a támogatások függetlenítése (Tej, Bika-hízalás, Juh , GOFR, Dohány) a termeléstől? (Egyszerre több választ is megjelölhet!)

Abbahagyom a termelést, hisz úgylis megkapom a pénzt

Eszközállományomat fejlesztem

Eszközállományomat csökkentem

Csökkentem a termelés színvonalát

Növelem a termelés színvonalát

Változtatok a fajtaszerkezeten

Biotermelésbe kezdek

Termesztési/tenyésztési technológiámat fejlesztem

Földet vásárolok

Földet adok el

Bérbe adom földemet

(Csak azok töltsék ki, akik foglalkoznak növénytermesztéssel!)

Csökkentem a művelt területemet ha területtel

Növelem a művelt területemet ha területtel

Ugyanakkora területet művelek, mint korábban

Növényvédőszer/műtrágya felhasználást növelem

Növényvédőszer/műtrágya felhasználást csökkentem

Öntözéstechnológiát fejlesztem/kialakítom

(Csak azok töltsék ki, akiknek van állatállományuk!)

	Szarvas- marha	Sertés	Baromfi	Juh
Csökkentem állatállományomat (%)				
Növelem állatállományomat (%)				
Nem változtatok az állatállományon (Tegyen X-et!)				

4. Ha az Ön gazdasága csökkenti, vagy abbahagyja a növénytermesztést: van-e valaki, aki tovább gazdálkodik a földterületeken? Igen Nem

5. Ha az Ön gazdasága csökkenti, vagy abbahagyja az állattenyésztést: van-e valaki, aki átveszi az állattartó telepeket, és tovább folytatja az állattenyésztést?
 Igen Nem

6. Jövedelemhelyzetét (üzemének jövedelemhelyzetét) miként befolyásolja a várhatóan 2009-től bevezetésre kerülő SPS? (Csak egy választ jelölhet meg!)

Nem befolyásolja

Magasabb lesz a jövedelem, mert más, jövedelmezőbb tevékenységre is lesz időm

Magasabb lesz a jövedelem, mert kevesebben fognak termelni és kedvezőbb áron tudok vásárolni, és eladni

Magasabb lesz a jövedelem egyéb okokból:.....

.....

Alacsonyabb lesz a jövedelem, mert a mezőgazdasági alapanyagok árai (műtrágya, növényvédőszer) emelkedni fognak az SPS következtében

Alacsonyabb lesz a jövedelem egyéb okokból:.....

.....

7. Földbérleti díj (Csak akkor töltse ki, ha van bérelt, vagy bérbe adott területe!)

Földbérleti szerződése, megállapodásai hány évre vonatkoznak? (Több szerződés, megállapodás esetén a legjellemzőbb értéket írja be. A határozatlan időre szóló szerződésnél, megállapodásnál a határozatlan szót írja az első sorba, és a második sort hagyja üresen! A táblázat további részében, ahol nem évet, %-t, vagy hektárt kell megadni, ott kérem X-t tegyen a rá vonatkozó rubrikába!)

<i>Bérelt terület</i>	
Hány évre vonatkoznak a földbérleti szerződése?	
Mikor járnak le? (Évszám!)	
Írja be, hogy hány hektár!	
-GOFRha
-Gyepha
-Legelőha
-Szőlőha
-Egyébha
-Összes területha

Növekedett a földbérleti díj 2006. január óta%
Csökkenett a földbérleti díj 2006. január óta%
Nem változott a földbérleti díj	
Várhatóan növekszik a földbérleti díj a következő két év során%
Még nem tudok a változásról	

<i>Bérbe adott terület</i>	
Hány évre vonatkoznak a földbérleti szerződése?	
Mikor járnak le? (Évszám!)	
Írja be, hogy hány hektár!	
-GOFRha
-Gyepha
-Legelőha
-Szőlőha
-Egyébha
-Összes területha
Növeltem a földbérleti díjat 2006. január óta%
Csökkenettem a földbérleti díjat 2006. január óta%
Gondolkodtam rajta, hogy növelem a földbérleti díjat%
Nem változtatok a földbérleti díjon	
Biztosan növelni fogom a földbérleti díjat a következő 2 évben%

A változás főbb okai:.....
.....
.....

8. Mennyire tájékozott a keresztmegfeleltetésről, vagy más néven kölcsönös megfeleltetésről (Cross Compliance)? (Jelölje X-szel a skálán!)

Jól tájékozott vagyok	Tájékozott vagyok	Kicsit tájékozódtam	Hallottam róla valamit	Nem hallottam róla

Köszönjük a részánt időt és a segítséget!

Az SPS igénylésének feltételeit összefoglaló jogszabályok

1. A gazdálkodási alapkövetelmények betartása

Három fő területe: a környezeti irányelvek, az egészségügy (köz-, állat-, és növényegészségügy) és az állatvédelem

A környezetre vonatkozó irányelvek

- a vadon élő madarak védelméről szóló irányelv (79/409/EGK),
- a felszín alatti vizekről szóló irányelv (80/68/EGK),
- a szennyvíziszapról szóló irányelv (86/278/EGK),
- a nitrátokról szóló irányelv (97/676/EGK),
- és a természetes élőhelyek, valamint a vadon élő állatok és növények védelméről szóló irányelv (92/43/EGK).

Az egészségügy területére vonatkozó irányelvek

- az állatok azonosításáról és nyilvántartásáról szóló irányelv (92/102/EGK),
- a Tanács 1760/2000. rendelete a szarvasmarhák azonosításáról és nyilvántartásáról,
- a Tanács 21/2004. rendelete a juh- és kecskefélék azonosításáról és nyilvántartásáról,
- növényvédőszerekről szóló irányelv (91/414/EGK),
- hormonirányelv (96/22/EK),
- az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről szóló rendelet (178/2002),
- BSE-rendelet (999/2001),
- a ragadós szájról és körömfájásról szóló irányelv (85/511) (melyet a 2003/85/EK irányelv váltott fel),
- az állatbetegségekről szóló irányelv (92/119/EGK),
- és a kétnyelvbetegségről szóló irányelv (2000/75/EK).

Az állatvédelemre vonatkozó irányelvek

- a borjak védelmére vonatkozó minimumkövetelményekről szóló irányelv (91/629/EGK),
- a sertések védelmére vonatkozó minimumkövetelményekről szóló irányelv (91/630/EGK),
- a tenyésztés céljából tartott állatok védelméről szóló irányelv (98/58/EK).

2. A helyes mezőgazdasági és környezeti állapot és az állandó legelők fenntartása

Talajerózió elleni védekezés

- minimális talajborítással,
- minimális földgazdálkodással,
- teraszos műveléssel.

A talaj szervesanyag-tartalmának megtartása

- vetésforgóra,
- tarlóművelésre vonatkozó előírások által.

A talajszerkezet megtartása

- megfelelő gépek által.

A környezetmegőrzés minimális szintjének biztosítása és az élőhelyek károsításának elkerülése

- minimális állománysűrűség és/vagy megfelelő szabályozások,
- az állandó legelők védelme,
- a tájkép jellegzetességeinek megóvása,
- a nem kívánt növények – a mezőgazdasági földterületeken való – elszaporodásának megakadályozása